

Rizici i potrebe u počinitelja nasilnih delikata s posebnim osvrtom na seksualne prijestupnike

Vukoja, Helena

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:833837>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-23**



Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)



Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitaciji fakultet

Diplomski rad
Rizici i potrebe u
počinitelja nasilnih delikata
s posebnim osvrtom na
seksualne prijestupnike

Helena Vukoja

Zagreb, rujan, 2023. godine

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitaciji fakultet

Diplomski rad
Rizici i potrebe u
počinitelja nasilnih delikata
s posebnim osvrtom na
seksualne prijestupnike

Helena Vukoja

Izv. prof. dr. sc. Dalibor Doležal

Zagreb, rujan, 2023. godine

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisao/napisala rad *Rizici i potrebe u počinitelja nasilnih delikata s posebnim osvrtom na seksualne prijestupnike* i da sam njegov autor/autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Helena Vukoja

Mjesto i datum: Zagreb, 07.09.2023.

Rizici i potrebe u počinitelja nasilnih delikata s posebnim osvrtom na seksualne prijestupnike

Helena Vukoja

Izv. prof. dr. sc. Dalibor Doležal

Socijalna pedagogija

Sažetak rada

Cilj ovog istraživačkog rada je utvrditi razlike između počinitelja kaznenih djela protiv života i tijela, počinitelja kaznenih djela protiv spolne slobode i počinitelja kaznenih djela spolnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta u odnosu na njihove specifične rizike i potrebe. U tu svrhu su postavljena dva problema. Prvi problem odnosi se na utvrđivanje razlika između počinitelja kaznenih djela protiv života i tijela, spolne slobode i spolnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta na području empatije kroz ispitivanje potencijalnih deficita na pojedinim komponentama empatije. Drugi problem odnosi se na utvrđivanje razlika između počinitelja kaznenih djela protiv života i tijela, spolne slobode i spolnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta u odnosu na tip privrženosti kroz ispitivanje razvijenog tipa privrženosti. Uzorak su činili počinitelji navedenih kaznenih djela (N=121) koji su se nalazili na izdržavanju kazne zatvora u Kaznionici u Glini te Kaznionici u Lepoglavi. Podaci su se prikupljali iz osobnika zatvorenika kao i iz dva upitnika koja su zatvorenici ispunjavali: Interpersonalni indeks reaktivnosti i Revidirani upitnik iskustava u bliskim odnosima. Rezultati su pokazali kako nema statistički značajnih razlika između navedenih skupina zatvorenika u odnosu na empatiju. Nadalje, među počiniteljima kaznenih djela spolnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta zabilježen je najveći broj slučajeva s razvijenim nesigurnim obrascima privrženosti, odnosno odbijajućim stilom. Ostale dvije kategorije počinitelja dominantno su bili sigurno privrženi.

Ključne riječi: *empatija, privrženost, zatvorenici, počinitelji seksualnih delikata, potrebe*

Risks and Needs Concerning Violent Offenders with an Emphasis on Sexual Offenders

Helena Vukoja

Izv. prof. dr. sc. Dalibor Doležal

Social Pedagogy

A Summary

The goal of this paper is to identify the differences between violent non-sexual offenders, rapists and child molesters concerning their specific risks and needs. To reach this goal two problems have been proposed. The first problem refers to identifying differences between violent non-sexual offenders, rapists, and child molesters on an empathy scale through determining possible deficits in empathy. The second problem of this research refers to identifying differences between violent non-sexual offenders, rapists, and child molesters on an attachment scale, through determining their specific attachment styles. The sample consisted of 40 violent non-sexual offenders, 41 rapists and 40 child molesters that have been serving their prison sentence in the penitentiaries Glina and Lepoglava. The data was gathered from the specific documentation available for each prisoner and from the two questionnaires: Interpersonal Reactivity Index and Experience in Close Relationships- Revised. The results have showed no significant differences between the three groups on the empathy scale. Child molesters had the largest portion of those insecurely attached, compared to the other two groups, where the secure attachment style dominated.

Key words: *empathy, attachment, offenders, sexual offenders, needs*

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
1.1. Razvitak koncepta kriminogenih rizika, potreba i responzivnosti.....	3
1.1.1. Osam glavnih rizičnih čimbenika.....	5
1.1.1.1. Kriminalna povijest.....	5
1.1.1.2. Antisocijalna ličnost.....	6
1.1.1.3. Prokriminalni stavovi, vrijednosti, misli i osjećaji.....	7
1.1.1.4. Prokriminalni poznanici.....	8
1.1.1.5. Obitelj i bračni status.....	8
1.1.1.6. Uspjeh u poslu ili obrazovanju.....	9
1.1.1.7. Zlouporaba sredstava ovisnosti.....	9
1.1.1.8. Slobodno vrijeme ili rekreacija.....	10
1.2. Empatija.....	11
1.2.1. Afektivna komponenta empatije.....	12
1.2.2. Kognitivna komponenta empatije.....	13
1.3. Privrženost.....	14
1.3.1. Siguran stil privrženosti.....	15
1.3.2. Anksiozni/ambivalentni stil privrženosti.....	16
1.3.3. Izbjegavajući stil privrženosti.....	16
1.3.4. Dezorganizirani stil privrženosti.....	16
1.3.5. Privrženost u odrasloj dobi.....	17
1.4. Povezanost empatije i privrženosti.....	18
1.5. Značajnost proučavanja empatije i privrženosti za tretman zatvorenika.....	19
1.6. Rizici i potrebe temeljeni na empatiji i privrženosti kod počinitelja seksualnih delikata te nasilnih neseksualnih delikata.....	21
1.6.1. Rizici i potrebe temeljeni na empatiji kod počinitelja seksualnih delikata te nasilnih neseksualnih delikata.....	21
1.6.2. Rizici i potrebe temeljeni na privrženosti kod počinitelja seksualnih delikata te nasilnih neseksualnih delikata.....	24
2. Ciljevi, problemi i hipoteze.....	28
3. Metodologija.....	29
3.1. Uzorak.....	29
3.2. Postupak prikupljanja podataka.....	32
3.3. Mjerni instrumenti.....	32
4. Rezultati.....	35
5. Rasprava.....	38
6. Zaključak.....	41
7. Literatura.....	43
8. Prilozi.....	49

1. UVOD

Oduzimanje slobode osobama koje su otkrivene i osuđene za počinjenje određenih kaznenih djela praksa je u svim zemljama svijeta. Ono po čemu se te zemlje razlikuju su vrste predviđenih kazni za pojedina kaznena djela, visini izrečenih zatvorskih kazni, kao i po pristupu prema zatvorenicima. Pojam rehabilitacije unutar zatvora nije novitet, već je dugotrajna tema kojom se bave praktičari i stručnjaci raznih profila, a sve u cilju istraživanja i djelovanja na one faktore koji mogu, između ostalog, doprinijeti smanjenju recidivizma. Vjerovanje da određene intervencije utječu na smanjenje recidivizma provlači se kroz povijest, no tek se krajem posljednjeg stoljeća krenulo s analiziranjem i evaluacijom programa koji imaju za cilj resocijalizirati počinitelje kaznenih djela u svrhu reintegracije u društvo kao osobe koje poštuju zakonske i socijalne norme.

Bernard C. Kirby je 1954. godine (Kirby, 1954; prema Andrews, Bonta, 2007) analizirao četiri studije koje su evaluirale tretman počinitelja kaznenih djela u zatvorima. Uzorak im se sastojao od dvije skupine: prvu skupinu činili su zatvorenici koji su bili uključeni u neki tretmanski program, dok su drugu skupinu činili zatvorenici koji nisu bili uključeni u psihosocijalni tretman. Tako je došao do zaključka kako je u tri od četiri studije uočljiva učinkovitost tretmana, a indikator toga je bio smanjenje recidivizma.

Daljnja ispitivanja učinka tretmana pokazala su kako je u 50-60% analiziranih studija tretman bio učinkovito sredstvo za smanjenje recidivizma te je 50.-ih i 60.-ih godina prošlog stoljeća vladao optimizam glede isplativosti rehabilitacije (Logan, 1972).

Situacija se znatno mijenja 1974. godine kada su Martinson i suradnici (Lipton, Martinson, Wilks, 1975) objavili metaanalizu koja je analizirala 231 studiju učinka tretmana. Iako je metaanaliza potvrdila dotadašnje spoznaje o efektivnosti tretmanskog rada sa zatvorenicima, zaključak je bio u potpunosti drugačiji, odnosno *nothing works* je bila glavna poruka.

Nakon kontroverznog zaključka Martinsona i suradnika ideja rehabilitacije i resocijalizacije zatvorenika počinje gubiti na popularnosti, poglavito u Sjedinjenim Američkim Državama gdje se kao posljedica krenula formirati klima retribucije i kažnjavanja kao jedinim adekvatnim pristupima za suzbijanje kriminaliteta. Takvi pristupi podrazumijevaju odvratanje opće populacije od činjenja kaznenih djela na način da visoke kazne i princip zastrašivanja budu glavni alati u borbi protiv kriminaliteta. Dapače, Vrhovni sud SAD-a je 18. siječnja 1989. godine donio odluku o obustavljanju rehabilitativnog elementa kažnjavanja, usvajajući pritom

dogmu kako će budući počinitelji kaznenih djela biti kažnjavani isključivo radi prirode kaznenog djela kojeg su počinili, ne uzimajući u obzir osobnu i obiteljsku povijest zatvorenika, prijemčivost na pojedine oblike tretmana, potencijalne alternative kažnjavanja (poput probacije) i slično (Miller, 1989).

Važno je ipak napomenuti okolnosti američkog zatvorskog sustava koje su doprinijele takvom zaključku. Prvo, rehabilitacija je tada bila relativno nov i nedovoljno jasno definiran pojam iz kojeg se na temelju tadašnjih spoznaja nije moglo adekvatno zaključivati o tome djeluje li takav pristup ili ne. Nadalje, osoblje koje je bilo zaduženo za provođenje programa tretmana često nije bilo adekvatno obrazovano za takav oblik posla, tako da je razumno pretpostaviti da je za dio rehabilitativnih programa koje su Martinson i suradnici u svojoj metaanalizi evaluirali od početka bilo suđeno da budu neuspješni budući da su ih provodile nestručne osobe. Također, generalni politički stav bio je da je rehabilitacija izrazito mek i permisivan pristup za suzbijanje kriminaliteta tako da su financijska ulaganja u učinkovite tretmane (kao i istraživanje istih) bila nedovoljna da produciraju učinkovit alat za borbu protiv kriminaliteta, odnosno smanjenje recidivizma. Tako su visoke kazne, loši uvjeti u zatvorima, smrtne kazne i nasilje u zatvorima postala glavna obilježja američkog zatvorskog sustava (Miller, 1989).

Prateći današnje statistike, kao i statistike američkog zatvorskog sustava unazad nekoliko desetljeća, može se uvidjeti kako princip retribucije ipak nije adekvatan odgovor na kriminalitet budući da je stopa činjenja kaznenih djela u stabilnom porastu, kao i činjenica da zatvorska populacija raste (Vera Institute of Justice, 2021). Naravno, valja napomenuti kako sam boravak u zatvoru može biti kriminogeni čimbenik, a potpunim izuzimanjem ikakvog oblika rehabilitacije, učinak kriminalizacije raste te zatvori i kaznionice onda čine upravo suprotno od onoga za što su prvobitno namijenjeni- produciraju više kriminalaca sa širim setom kriminalnih vještina.

No, bilo bi pogrešno zaključiti kako je Martinsonov pesimističan pogled na rehabilitaciju zatvorenika i danas aktualan. Razvojem znanosti, kao i povećanjem broja istraživanja koja za cilj imaju ispitati koji aspekti tretmana zatvorenika su djelotvorni za smanjenje recidivizma (Andrews, Bonta, 2010; Wills, Ward, 2013; Latessa, Listwan, Koetzle, 2014; Levy i sur., 2014), nastao je pomak sa dramatične izjave *nothing works* na postavljanje pitanja *what works?* Specifičnije, istraživači nastoje odgovoriti na pitanja kao što su: *Što čini tretmanske programe djelotvornima i učinkovitima? Kada su učinkoviti? Na kojoj populaciji su učinkoviti? Te pod kojim uvjetima?*

1.1.RAZVITAK KONCEPTA KRIMINOGENIH RIZIKA, POTREBA I RESPONZIVNOSTI

Koncept kriminogenih rizika, potreba i responzivnosti (u daljnjem tekstu RNR model) je model preuzet iz zdravstvenog sustava, a koji je s vremenom postao glavna direktiva za rehabilitaciju počinitelja unutar kazneno- pravnih sustava (Blanchette, Brown, 2006). Prvotno predstavljen 1990. godine, doživio je nekoliko revizija i modifikacija (Andrews, Bonta, Hoge, 1990; Andrews, Dowden, 2000; Andrews, 2001; Andrews, Bonta, 2006). Prije nego što se objasne glavne postavke i obilježja modela, važno je dati kontekst njegova nastanka.

Tijekom prve polovice 20. stoljeća dominantan način procjene rizika od recidiva za pojedine počinitelje oslanjao se isključivo na stručnu procjenu (Andrews, Bonta, 2007). No, kako su kazneno-pravni sustavi s godinama napredovali, tako su i rasli zahtjevi za objektivnijom i preciznijom procjenom počinitelja. 70.-ih godina prošlog stoljeća počeli su se razvijati aktuari instrumenti procjene rizika od recidiva za počinitelje, zamjenjujući nestrukturirane profesionalne procjene stručnjaka u zatvorskim sustavima. Međutim, ni taj proces nije tekao bez kritika, a jedna od glavnih zamjerki takvim instrumentima bila je slaba teorijska utemeljenost, kao i snažna usmjerenost na statične rizične čimbenike (Bonta, Wormith, 2007; prema Brogan i sur., 2015). Kao odgovor na kritike, instrumenti za procjenu počinitelja počeli su uzimati u obzir i dinamične rizične čimbenike, što je bio velik pomak iz više razloga. Prvo, za razliku od statičkih čimbenika, rizični faktori mogu se mijenjati pod utjecajem tretmana (Andrews, Bonta, Hoge, 1990). Druga prednost jest to što su određeni dinamični rizični čimbenici, poput obiteljskih odnosa i konzumacije sredstava ovisnosti, povezani s budućim kriminalnim aktivnostima, odnosno povećavaju ili smanjuju vjerojatnost pojave neželjenih oblika ponašanja, poput delinkvencije i kršenja zakonskih normi (Andrews, Bonta 2007). Razvoj takvih instrumenata procjene bio je pod direktnim utjecajem koncepta kriminogenih rizika i potreba. Ovaj koncept nudi svojevrsni odmak od retributivnog stava koji je dugo vremena karakterizirao kazneno-pravne sustave raznih zemalja. On prepoznaje kako je princip retribucije doveo do značajnog porasta stope kriminaliteta i zatvorske populacije, uz minimalne benefite za društvo. Upravo suprotno, RNR model naglasak stavlja na osobu i njezine specifične potrebe, kao i posebne zahtjeve koji se trebaju uskladiti sa tretmanskim programom ukoliko želimo računati na pozitivne učinke.

RNR model pretpostavlja kako adekvatno utvrđivanje rizika od recidiva za svakog pojedinog počinitelja, kao i specifičnih čimbenika vezanih uz responzivnost te usklađivanje kriminogenih

potreba sa tretmanskim programom može dovesti do smanjenja recidivizma među zatvoreničkom populacijom (Andrews, Bonta, 2007).

Kriminogeni rizik odnosi se na rizik od kriminalnog recidiva te omogućava kategoriziranje počinitelja na nisko, srednje i visoko rizične počinitelje. Počinitelji koji su procijenjeni kao nisko rizični imaju manje tretmanskih potreba te zahtijevaju manje resursa za postizanje pozitivnih ishoda od onih koji su procijenjeni kao visoko rizični. Dakle, visoko rizični počinitelji u pravilu su tretmanski zahtjevniji, potreban je veći intenzitet individualnog i grupnog savjetovanja te više resursa za postizanje poželjnih tretmanskih ishoda. Drugim riječima, intenzitet tretmana treba biti proporcionalan procijenjenom riziku od recidiva za svakog pojedinog počinitelja. Ovakva kategorizacija omogućava primjerenije raspolaganje resursima tako što predviđa za koje počinitelje je potrebno uložiti veći angažman, a za koje manji, time smanjujući uzaludno trošenje resursa na počinitelje kojima zapravo nisu potrebni, potencijalno stvarajući kontra-efekt. Osim toga, predviđa i koji oblik tretmana je najadekvatniji za pojedine skupine počinitelja.

Princip potreba podrazumijeva proces identifikacije ključnih kriminogenih potreba na koje tretman mora odgovarati ukoliko se želi ostvariti pozitivan ishod (Andrews, Dowden, 1999; prema Brogan i sur., 2015). Potrebe mogu biti statičke i dinamičke. Statičke potrebe su one na koje se tretmanom ne može utjecati, odnosno one koje se ne mogu promijeniti, poput povijesti kriminalnog ponašanja. Dinamičke potrebe, odnosno dinamičke kriminogene potrebe su one koje nose veću važnost i težinu. One su promjenjive i na njih se tretmanom može djelovati, mijenjajući ih i time smanjujući vjerojatnost recidivizma. RNR model fokus stavlja na tzv. *big eight risk factors*, odnosno osam glavnih rizičnih faktora koji doprinose kriminalnom recidivu, a koji zapravo odražavaju kriminogene potrebe: kriminalna povijest, antisocijalna struktura ličnosti, prokriminalni stavovi, vrijednosti, misli i čuvstva, prokriminalni poznanici, obitelj i bračni status, uspjeh u poslu/obrazovanju, zlouporaba sredstava ovisnosti te slobodno vrijeme/rekreacija.

Responzivnost kao treći princip RNR modela odnosi se na način na koji tretman treba biti implementiran za pojedine zatvorenike (Andrews, Bonta, 2010). Ovaj princip nalaže da provoditelji tretmanskih intervencija moraju maksimizirati počiniteljevu sposobnost učenja i usvajanja novih prosocijalnih vještina na način da prilagode intervencije specifičnom stilu učenja, motivaciji, sposobnostima i snagama počinitelja koristeći kognitivno-bihevioralne metode i tehnike u radu. Postoje dvije vrste responzivnosti: generalna i specifična (Andrews,

Bonta, 2010). Generalna responzivnost odnosi se na uporabu kognitivnih tehnika pri učenju socijalnih vještina kako bi se utjecalo na ponašanje. Neki od ključnih pristupa u kognitivnom učenju su prosocijalno modeliranje i tehnike rješavanja problema (Dowden, Andrews, 2004). Ovi pristupi trebali bi biti zastupljeni u tretmanu svih kategorija počinitelja budući da su mnoga istraživanja dokazala njihovu generalnu učinkovitost i primjenjivost (Garrett, 1985; Ross, Fabiano, 1985; Andrews i sur., 1990). Nadalje, generalna responzivnost počiva na dva principa: princip odnosa, koji implicira uspostavljanje toplog, suradljivog odnosa između počinitelja i stručnjaka koja provodi tretman, te strukturalni princip, koji nalaže da se pozitivna promjena u ponašanju može ostvariti kroz prosocijalno modeliranje, podršku i slično. Specifična responzivnost uvelike je određena individualnim karakteristikama počinitelja, poput njihove osobnosti, stila učenja i usvajanja novih vještina, motivacije te biološkim i socijalnim obilježjima specifičnih za osobu. Tretmanski rad trebao bi se prilagoditi tim specifičnim karakteristikama počinitelja, što se ogleda kroz pojedinačni plan tretmana kreiran za svakog pojedinog zatvorenika.

1.1.1. OSAM GLAVNIH RIZIČNIH ČIMBENIKA

U ovom poglavlju detaljnije će se opisati osam centralnih rizičnih čimbenika te će ih se povezati s interesnom skupinom počinitelja kaznenih djela koji su predmet ovog rada.

1.1.1.1. KRIMINALNA POVIJEST

Kriminalna povijest se razlikuje od ostalih 7 kriminogenih potreba po tome što je statički čimbenik. Statički čimbenici, za razliku od dinamičkih, nisu podložni promjeni tretmanskim djelovanjem niti se mogu u potpunosti eliminirati i smanjiti njihovo djelovanje (Andrews, Bonta, 2006). Kriminalna povijest kao kriminogena potreba ogleda se u tome što duža kriminalna povijest podrazumijeva veći rizik od recidiva te je potreban jači intenzitet tretmana, što za sobom povlači više ulaganja i resursa kako bi se postigla pozitivna promjena. Ona je dakle, samo pokazatelj toga kakav tretman je adekvatan za počinitelja te na koji način ga je uputno primijeniti. Općenito, može se reći kako se raniji početak činjenja kaznenih djela smatra rizičnim čimbenikom za nastavak kriminalnog djelovanja i u odrasloj dobi budući da rani početak antisocijalnog ponašanja (još u predadolescentnoj dobi) rezultira duljom kriminalnom karijerom koju karakterizira počinjenje težih kaznenih djela s vremenom. To se posebno odnosi na počinitelje nasilnih delikata jer su oni često ti koji u ranijoj životnoj dobi kreću sa

delinkventnim ponašanjem koje eskalacijom dovodi do počinjenja kaznenih djela, a s vremenom i do počinjenja nasilnih delikata.

Kada je riječ o počiniteljima seksualnih delikata, istraživanja upućuju na razlike između počinitelja seksualnih delikata na štetu djece i silovatelja. Za prvu kategoriju je karakterističan nedostatak socijalnih vještina i socijalna izoliranost te su općenito neagresivni, dok silovatelji često imaju dužu povijest ozbiljnog antisocijalnog ponašanja i visoku stopu recidivizma u pogledu nasilnih delikata (Prentky, Burrgees, 1997; prema Porter i sur., 2000).

1.1.1.2. ANTISOCIJALNA LIČNOST

Antisocijalna struktura ličnosti uvelike je povezana sa kriminalnim ponašanjem. Neka istraživanja su sugerirala kako se čak 47% zatvoreničke populacije može dijagnosticirati sa antisocijalnom strukturom ličnosti (Fazel, Danesh, 2002). DSM-V antisocijalno ponašanje definira kao dugogodišnji obrazac devijantnih radnji s impulzivnošću i niskom zabrinutošću za vlastitu sigurnost, kao i sigurnost drugih ljudi. Jedno od ključnih obilježja osoba koje karakterizira antisocijalna struktura ličnosti je tendencija grubog kršenja i nepoštivanja prava drugih ljudi, čineći to kombinacijom manipulativnog, agresivnog i antisocijalnog ponašanja (Jakšić, Čuržik, 2012). U kontekstu centralnih osam kriminogenih potreba, antisocijalna ličnost se odnosi na posjedovanje određenih karakteristika osobnosti koje doprinose razvoju kriminalnog ponašanja. Neke od tih karakteristika su impulzivnost, niska razina samoregulacije, hostilnost, traženje ugone i uzbuđenja te nemar za prava i potrebe drugih ljudi.

Antisocijalna struktura ličnosti razvija se djelovanjem više faktora te je pod utjecajem genetskog naslijeđa, bioloških predispozicija, okoline, specifičnog socijalnog i kulturalnog konteksta te pojedinačnih iskustava. Budući da je njezin razvoj pod utjecajem mnogobrojnih faktora, rezultirat će formiranjem specifične patologije koje će se reflektirati u odabiru tipa i načina počinjenja kaznenog djela s elementima nasilja, varirajući za pojedine kategorije počinitelja.

Čekić (2020) je u svom radu analizirala i sistematizirala dostupnu literaturu na temu psiholoških obilježja počinitelja seksualnih delikata i zaključila kako se seksualnu delinkvenciju najbolje može razumjeti kroz proučavanje obilježja osobnosti počinitelja, time se distancirajući od dogme kako se seksualno delinkventno ponašanje najbolje može objasniti kroz razna mentalna oboljenja i organske uzroke. Nadalje, uočila je kako se u mnogo tih studija sugerira da su počinitelji seksualnih delikata socijalno i emocionalno nezreli, imaju nisko samopoštovanje i slabo razvijenu samokontrolu.

Drugim istraživanjima utvrdile su se tri glavne karakteristike seksualnih prijestupnika: antisocijalni poremećaj ličnosti, poremećaj raspoloženja i zlouporaba psihoaktivnih tvari (Hulme, Middleton, 2013). Druga studija provedena u Psihijatrijskoj bolnici Vrapče na uzorku počinitelja seksualnih prijestupa pokazalo je kako je antisocijalni poremećaj ličnosti najzastupljeniji među tom populacijom. Gotovo 40% uzorka činili su seksualni prijestupnici kojima je bio dijagnosticiran antisocijalni poremećaj ličnosti, najviše u silovatelja. Isto tako, u 26% slučajeva bila je postavljena dijagnoza ovisnosti o psihoaktivnim tvarima (Goreta i sur., 2004).

1.1.1.3. PROKRIMINALNI STAVOVI, VRIJEDNOSTI, MISLI I OSJEĆAJI

Andrews i Bonta (2007) pod pojmom prokriminalnih stavova podrazumijevaju misli, vrijednosti i osjećaje koji podržavaju kriminalno ponašanje. Takvi stavovi se usvajaju tijekom procesa odrastanja, tako da se može zaključiti kako odrastanje u okolini koja podržava antisocijalno ponašanje doprinosi razvoju prokriminalnih stavova, a posljedično i kriminalnog ponašanja. Počinitelje kaznenih djela s elementima nasilja možemo svrstati u kategoriju osoba za koje postoji veća vjerojatnost za prisutnost antisocijalnih vrijednosti, razmišljanja i stavova.

Jedno istraživanje (Mills, Anderson, Kroner, 2004) je sugeriralo kako postoje razlike u kriminalnim stavovima, odnosno antisocijalnim obrascima razmišljanja među pojedinim kategorijama zatvorenika. Pri mjerenju antisocijalnih stavova na populaciji od 90 počinitelja seksualnih delikata te 119 počinitelja neseksualnih delikata, dobiveni su rezultati kako počinitelji seksualnih delikata posjeduju manji intenzitet prokriminalnih stavova, iako su bile prisutne razlike po pojedinim kategorijama seksualnih prijestupnika. Počinitelji silovanja izražavali su jače antisocijalne stavove od počinitelja seksualnih delikata na štetu djece. Ipak, razlike su nestale kada je uvedena kontrolna varijabla dobi. Može se zaključiti kako antisocijalna struktura ličnosti igra jednaku ulogu u razvitku kriminalnog ponašanja za seksualne i nasilne neseksualne prijestupnike, međutim sadržaj i intenzitet prisutnosti prokriminalnih stavova varira između te dvije kategorije zatvorenika, što je vrijedna spoznaja u kontekstu primjene koncepta responzivnosti i adekvatnog intenziteta tretmana kao dio odgovora na kriminogene potrebe zatvorenika u cilju njegove konačne resocijalizacije i reintegracije u društvo.

1.1.1.4. PROKRIMINALNI POZNANICI

Prokriminalnim poznanicima se smatraju poznanici i prijatelji s kojima je osoba okružena, a koji gaje pozitivne stavove prema kriminalnom djelovanju, odnosno može ih se opisati antisocijalnima. Također, ovaj rizični faktor podrazumijeva i relativnu izolaciju od osoba koje posjeduju antikriminalne stavove i prosocijalne oblike ponašanja (Bonta, Wormith, 2013). Rizik od kriminalnog recidiva se povećava ukoliko je osoba limitirana u ostvarivanju kontakata ili u potpunosti odsječena od ostvarivanja prosocijalnih odnosa i poznanstava. Prosocijalne figure u životu osobe su zaštitni faktori koji slabe utjecaj antisocijalnih vršnjaka pa se može zaključiti da, ukoliko je osoba okružena ljudima koji su uključeni u kriminalne aktivnosti ili gaje pozitivne stavove oko istog, vjerojatnost da će se osoba uključiti u kriminalno, ili potencijalno nasilničko djelovanje raste.

Prethodna četiri opisana rizična faktora smatraju se kao glavnim i najsnažnijim prediktorima kriminalnog recidivizma, dok sljedeća četiri imaju slabiji utjecaj (Andrews, Bonta, 2010). Samim time, u tretmanskome radu valja staviti snažan naglasak na prethodna četiri rizična faktora jer oni imaju najjači utjecaj na kriminalni recidivizam, dok su obitelj/bračni status, uspjeh na poslu i/ili obrazovanju, zlouporaba sredstava ovisnosti i slobodno vrijeme/rekreacija situacijski uvjetovani, odnosno oni stvaraju prilike za počinjenje kaznenih djela (Andrews, Bonta, 2010).

1.1.1.5. OBITELJ I BRAČNI STATUS

Nestabilnost u braku, nerazvijene roditeljske vještine, kriminalitet unutar obitelji i kriminalizirani partner doprinose riziku od recidiva i posebne su kriminogene potrebe kojima se mora posvetiti u tretmanskome radu, pogotovo kada se razmišlja o poslijepenalnemu prihvatu i zaštiti zatvorenika, čija kvaliteta uvelike utječe na vjerojatnost recidiva počinitelja.

U svojoj studiji Derzon (2010; prema Farrington, Gaffney, Ttofi, 2017) je pokazao kako su najbolji prediktori za razvoj kriminalnog ponašanja u okviru obiteljskog i bračnog konteksta nisko obrazovanje roditelja, nerazvijene roditeljske vještine te česte nesuglasice i neslaganja među roditeljima. Za razvoj nasilničkog ponašanja identificirao je sljedeće prediktore: niska razina kontrole koju roditelj prakticira nad svojim djetetom i veličina obitelji, odnosno obitelji s većim brojem članova nose veći rizik za razvoj nasilničkog ponašanja u djece. U slabije prediktore ubrajali su se nisko socioekonomski status, mlađa dob roditelja i rastava roditelja. Iako, sama rastava roditelja ili veličina obitelji ne moraju sami po sebi nužno biti rizični

čimbenici za razvoj kriminalnog i nasilničkog ponašanja, već je kvaliteta odnosa između članova obitelji ona koja je od ključne važnosti (Previšić, 2003).

Leschied i suradnici (2008) u svojoj su studiji potvrdili ulogu obitelji u razvoju nasilnog delinkventnog ponašanja. Roditeljski stil odgoja, obiteljska struktura i generalna klima i atmosfera u obitelji su bili identificirani kao prediktori pojave delinkventnog ponašanja, uključujući i nasilnog delinkventnog ponašanja .

Može se zaključiti kako niska privrženost obitelji, loši obiteljski odnosi, manjak podrške, kao i manjak roditeljskog nadzora, nekonzistentnost u prakticiranju disciplinskih sankcija te iskustvo zlostavljanja ili zanemarivanja povećava vjerojatnost da će se osoba uključiti u kriminalne, a potencijalno i nasilničke aktivnosti.

1.1.1.6. USPJEH U POSLU ILI OBRAZOVANJU

Bonta i Wormith (2013) naveli su kako niska razina uspjeha i privrženosti prema školi ili poslu, nisko zadovoljstvo istim, poteškoće na poslovnom i školskom planu u vidu odnosa sa kolegama i poštivanja autoriteta, manjak interesa i ambicije za postignućem doprinose kriminalnom recidivu.

1.1.1.7. ZLOUPORABA SREDSTAVA OVISNOSTI

Ovaj rizični faktor u početku se odnosio samo na zlouporabu alkohola i droga te su se s vremenom počele uključivati i bihevioralne ovisnosti, poput kockanja. Iako ne mora biti prisutna prava ovisnost, zlouporaba često dovodi do nemogućnosti adekvatnog funkcioniranja u svakodnevnom životu, negativno utječući na prosocijalno djelovanje i odnose u obiteljskom, poslovnom ili školskom/akademsom konteksta. Ukoliko se radi o odraslom počinitelju kaznenih djela, moguće je pretpostaviti kako konzumacija sredstava ovisnosti može interferirati u svakodnevno funkcioniranje osobe pritom doprinoseći neizvršavanju poslovnih obaveza, kašnjenju na posao, dekoncentracijom i smanjenom pragu tolerancije na frustracije. Takvo ponašanje povećava vjerojatnost da će osoba u nekom trenutku dobiti otkaz na poslu, što sa sobom vuče i slabije prihode. U potrazi za financijskim sredstvima kako bi si osoba osigurala sredstva ovisnosti ili pak samu egzistenciju, može se okrenuti činjenju kaznenih djela čime oni postaju potencijalni izvor zarade. U kontekstu nasilnih počinitelja, konzumacija sredstava ovisnosti doprinosi smanjenju inhibicija za kriminalne aktivnosti i facilitiraju nasilničko ponašanje.

Neupitno je da alkohol kao i druga psihoaktivna sredstva mogu katalizirati nasilničko ponašanje, pogotovo kada su u pitanju seksualni delikti. Alkohol spada u situacijske čimbenike koji uvelike doprinose manifestaciji seksualno agresivnog ponašanja, djelujući kao dezinhibitor (Hulme, Middleton, 2013).

Već spomenuto istraživanje u Psihijatrijskoj bolnici Vrapče govori o visokoj zastupljenosti ovisnosti o psihoaktivnim tvarima među seksualnim prijestupnicima (Goreta i sur., 2004), no i inozemna istraživanja potvrđuju taj nalaz (Finkelhor, 1984; Marshall, Barbaree, 1990; prema Mužinić, Vukota, 2010; Hulme, Middleton, 2013) ukazujući kako se psihoaktivne tvari mogu shvatiti kao jedan od prediktora budućeg činjenja seksualnih prijestupa.

1.1.1.8. SLOBODNO VRIJEME ILI REKREACIJA

Slobodno vrijeme koje se ne provodi konstruktivno, proaktivno i nije obilježeno prosocijalnim aktivnostima pridonosi povećanju vjerojatnosti uključivanja u kriminalna ponašanja. Nestrukturirano provođenje slobodnog vremena otvara vrata za kriminalno djelovanje budući da su dosada i neprilika za sudjelovanjem u prosocijalnim aktivnostima svojevrsni katalizatori kriminalnog ponašanja i povećavaju vjerojatnost kriminalnog recidivizma (Bonta, Wormith, 2013).

1.2. EMPATIJA

Empatija je izrazito kompleksan multidimenzionalan pojam, što se očituje u činjenici kako ne postoji univerzalna definicija ovog pojma. Razni istraživači iz područja poput psihologije, psihijatrije, socijalne pedagogije, kriminologije i neurologije su se bavili ovim pojmom i pokušali ga definirati (Davis, 1980; Walter, 2012).

Neki autori su argumentirali kako osjećaji osobe koja proživljava emocije te osjećaji druge osobe, odnosno osobe koja empatizira, moraju biti identični kako bi se to podrazumijevalo kao empatička reakcija. Drugim riječima, osjećaji koje osoba koja empatizira doživljava moraju biti svojevrsno ogledalo emotivnog stanja druge osobe s kojom se empatizira (Eisenberg, Miller, 1987). Drugi istraživači pak predlažu propoziciju koja implicira da se osjećaji tih dvaju osoba ne moraju nužno poklapati, već je dovoljna bilo koja emocionalna reakcija kako bi se to smatralo empatičkom reakcijom (Stotland, 1969).

Uvidom u dostupne definicije empatije moguće je istaknuti nekoliko zajedničkih elemenata:

1. empatija uključuje prepoznavanje i razumijevanje emocionalnih stanja drugih,
2. uključuje i odgovor na to emocionalno stanje,
3. granica između osobe koja empatizira i osobe koja iskazuje osjećaje biva stanjena, ali je i dalje očuvana, čime se želi poručiti kako element objektivnosti u cijelom procesu ostaje netaknut.

Empatija je jedna od karakteristika koja nas čini socijalnim bićima, budući da omogućava razumijevanje socijalne okoline u kojoj se nalazimo, predikciju ponašanja drugih te uspjeh u socijalnim odnosima. Osobe koje adekvatno iskazuju empatičko suosjećanje kao i razumijevanje emocionalnih stanja drugih tendiraju biti uspješnije u odnosima, šireći svoju socijalnu mrežu i produbljujući veze. Empatija ima veliku ulogu i u rehabilitacijskom kontekstu. Identificiranje deficita na području empatije kao i prepoznavanje adekvatnog načina tretmanskog djelovanja na te deficite od velike je važnosti za pozitivan ishod tretmana. Jedino konceptualizacijom empatije kao multidimentionalnog pojma, kao i uvažavanjem načela responzivnosti možemo očekivati uspješan ishod tretmana i smanjenje recidiva.

Poznato je kako je kvalitetan odnos između terapeuta i klijenta jedan od najvažnijih zaštitnih čimbenika, ali i prediktora za uspjeh tretmana. Zato je nužno osim iskazivanja empatije prema zatvoreniku radi njegove trenutne situacije u kojoj se nalazi, još veći naglasak staviti na poučavanje i razvitak ove važne osobine u zatvorenika. Empatija također utječe na motivaciju za prosocijalna ponašanja, altruizam i suosjećanje te inhibira agresivnost i nasilničko

ponašanje, iz čega je evidentna nužnost razvitka empatije kod zatvorenika koji su procijenjeni kao nisko empatični te imaju povijest počinjenja nasilnih delikata (Hoffman, 1981; Maibom, 2012).

Iako se prethodno u tekstu empatija spominjala kao obilježje osobnosti, različiti autori imaju različite poglede na taj konstrukt. Tako se empatija može promatrati kao interpersonalni proces i individualna sposobnost, karakteristika ličnosti, kompetencija, odnosno kapacitet, reakcija na doživljaj stanja drugih osoba te kao oblik ponašanja u interpersonalnim odnosima. Različitost definiranja, kao i pogleda na pojam empatije otežava istraživački proces budući da konsenzusa oko toga što konstituira empatiju te koje su njezine komponente. Za potrebe ovog diplomskog rada, preuzet će se stajalište autora Davis (1994) koji tvrdi kako je empatija konstrukt koji se sastoji od dvije komponente: afektivnu i kognitivnu komponentu.

1.2.1. AFEKTIVNA KOMPONENTA EMPATIJE

Ova komponenta predstavlja srž empatije te fokus stavlja na emocionalne procese koji se pokreću doživljavanjem i dijeljenjem emocija sa drugima. Definira se kao osjećaj suosjećanja i razumijevanja emocionalnih stanja drugih individua, odnosno kao afektivno stanje nastalo opservacijom i doživljajem osjećaja i stanja drugih. Preduvjet za ostvarivanje ove komponente empatije jest razumijevanje kompleksnosti širokog spektra ljudskih emocija. Osim toga, važno je napomenuti kako je ovaj aspekt empatije uvjetovan naslijeđem, što podupire prethodno konstatiranu činjenicu o kompleksnosti empatije.

Prema Walter (2012) neka od glavnih obilježja afektivne empatije su:

1. da je to afektivno stanje izazvano opservacijom i individualnom percepcijom emocionalnih stanja drugih,
2. da to stanje odražava emocionalna stanja drugih,
3. da je to stanje orijentirano prema drugima, te
4. da uključuje svijest i interpretaciju emocionalnog stanja druge osobe.

Afektivna komponenta empatije nije odvojena od kognitivne, već se međusobno nadopunjuju i isprepliću reflektirajući dinamičnu prirodu empatije kao cjelovitog koncepta.

1.2.2. KOGNITIVNA KOMPONENTA EMPATIJE

Ova komponenta empatije češće je predmetom istraživanja kada se nastoje proučiti odrednice i druga obilježja empatije. Za razliku od emocionalne mimikrije koja je karakteristična za afektivnu empatiju, kognitivna empatija više je usmjerena na misaone procese kroz koje afektivna empatija dolazi do izražaja. Prema Lotar Rihtarić, Vrselja i Badurina-Sertić (2017) kognitivna komponenta empatije *odnosi se na sposobnost razumijevanja emocija i osjećaja drugih ljudi.*

Ona podrazumijeva trenutak u kojem osoba svoju vlastitu percepciju, kao i trenutno emocionalno stanje, stavlja u drugi plan te se usmjerava na interpretaciju, odnosno pripisivanje određenog emocionalnog stanja drugoj osobi na temelju prethodnog iskustva, znanja i doživljavanja te osobe. Kognitivna empatija podrazumijeva sposobnost svjesnosti i razumijevanja drugih ljudi i njihovih okolnosti te načina na koje određene okolnosti mogu utjecati na druge osobe.

Istraživanje provedeno na 63 djece predškolske dobi utvrdilo je važnost razvijanja kognitivne komponente empatije već od najranijih životnih razdoblja. U istraživanju se od roditelja djece tražilo da ispune 4 upitnika koja su nastojala ispitati njihovu percepciju djetetove osobnosti, stupnja socijalne (ne)prilagođenosti i empatije. Rezultati su pokazali kako je razvijenija kognitivna empatija djelomično povezana s boljim socijalnim vještinama i manjom pojavom eksternaliziranih i internaliziranih problema u ponašanju (Simon, Nader-Grosbois, 2021).

Spajanjem prethodne dvije komponente može se dobiti cjelovita slika o konceptu empatije, u kojem su afektivna i kognitivna empatija u stalnoj međusobnoj interakciji.

Unatoč količini literature dostupno o povezanosti između empatije i antisocijalnog ponašanja, znatno je manje istraživanja i spoznaja na temu kako određeni deficiti na području empatije utječu na nasilno seksualno i neseksualno ponašanje (Monto, Zgourides, Harris, 1994; prema Day, Casey, Gerace, 2010).

1.3.PRIVRŽENOST

Početna istraživanja privrženosti u drugoj polovici 19. stoljeća dala su nagovijestiti o važnosti i nužnosti proučavanja ove pojave, kao i o njezinom determinirajućem učinku na ljudski razvoj.

Privrženost se može definirati kao *trajna psihološka povezanost između ljudskih bića* (Bowlby, 1969). Radi pojašnjavanja cijelog koncepta, definicija će se raščlaniti na dvije komponente privrženosti: 1. da je to psihološka povezanost, te 2. da je trajna.

Pod pojmom psihološke povezanosti može se podrazumijevati više toga, međutim u odnosu na koncept privrženosti se usmjerava na ranu vezu stvorenu između dojenčeta i skrbnika, odnosno roditelja koja se manifestira i u ostalim socijalnim odnosima. Primarnog skrbnika s kojim dijete stvara najranije emocionalne veze John Bowlby je nazvao figurom privrženosti. Kvaliteta i obilježja te stvorene povezanosti svojevrsna je preslika unutarnjeg radnog modela kojeg dijete počinje stvarati u najranijim fazama života i odnosi se na njegovu sliku samog sebe te drugih oko sebe. Taj unutarnji radni model formira se kroz kontinuirana i opetovana ponašanja koja kreiraju i potvrđuju odnos i bliskost s drugom osobom, te koja su povezana uz određeni stil privrženosti. Budući da skrbnici variraju u senzibilitetu i reaktivnosti na djetetove potrebe, razumno je očekivati kako različita djeca razvijaju različite obrasce privrženosti, ovisno o njihovoj genetskoj predispoziciji, naravi figure privrženosti te veze skrbnik-dijete od najranijih razdoblja života.

Koncept privrženosti već je desetljećima predmetom raznih istraživanja, a cijela priča je započela 1958. godine kada je psihijatar John Bowlby tijekom svog radnog vijeka tretirajući djecu s emocionalnim i ponašajnim smetnjama uočio važnost kvalitete odnosa između roditelja i djeteta te zaključio o značajnom utjecaju te veze na emocionalni, socijalni i kognitivni razvoj djeteta, kao i na djetetove buduće odnose. Iz toga je proizašla teorija privrženosti koja tvrdi kako se privrženost može razumjeti kroz evolucijski kontekst gdje skrbnik pruža sigurnost i podršku djetetu u razvoju te se posljedično kreira snažna veza između skrbnika i djeteta, odnosno stil privrženosti koji utječe na daljnji razvoj i adaptaciju djeteta, u čemu se ogleda dugotrajnost utjecaja te veze. Osim toga, neka istraživanja su pokazala kako oko 6. mjeseca života dijete formira očekivanja od skrbnika koja se odnose na skrbnikovo reagiranje na potrebe djeteta te dijete nastoji svoje ponašanje prilagoditi na način da osigura odgovor skrbnika. (Ainsworth i sur., 1978; prema van Ijzendoorn, Schuengel, Bakermans-Kranenburg, 1999). Ta veza na početku djetetova života osigurava njegovu fizičku sigurnost jer mu je potreban skrbnik kako bi preživio. Kasnije ta veza utječe na psihički i emocionalni razvoj te

uvjetuje način ophođenja u socijalnim situacijama. Ona je dakle odgovor na urođenu potrebu djeteta za formiranjem veze sa skrbnikom jer mu to osigurava opstanak, pogotovo u stanju stresa ili ugroze (Prior, Glasser, 2006).

Mary Ainsworth (1969) je primjenjujući tehniku *nepoznate situacije* promatrala ponašanje djeteta prilikom separacije, odsustva i povratka majke nakon određenog vremenskog razdoblja. Istraživanje je imalo osam eksperimentalnih epizoda u kojima je dijete bilo okruženo nepoznatom okolinom, u interakciji s nepoznatom osobom te u dva navrata bilo odvojeno od majke na nekoliko minuta. Promatralo se djetetovo ponašanje u tim situacijama, odnosno njegove obrasce ponašanja koje primjenjuje u nastojanju da očuva sigurnost i bliskost sa figurom privrženosti. Ainsworth je na temelju ovog eksperimenta zaključila da postoje tri stila privrženosti: sigurni, anksiozni/ambivalentni i izbjegavajući stil privrženosti. Main i Solomon (1986) su nadodali i četvrti stil privrženosti kojeg su nazvali dezorganiziranim, budući da su u svojim istraživanjima primijetili da postoje djeca koja po stilu privrženosti ne spadaju niti u jednu od kategorija koje je definirala Ainsworth. Važno je napomenuti kako je razvitak određenog stila privrženosti pod utjecajem dvaju faktora: kvaliteti i obilježjima brige koju figura privrženosti (ne)daje djetetu te načinima reagiranja na djetetovu uznemirenost. Postoje dva načina reagiranja na djetetovu uznemirenost, a to su: organizirani i dezorganizirani. Organizirani način odgovaranja je karakterističan za sigurni, anksiozni/ambivalentni i izbjegavajući stil privrženosti (Benoit, 2004).

1.3.1. SIGURAN STIL PRIVRŽENOSTI

U ranije navedenom eksperimentu kojeg je provela Mary Ainsworth djeca koja su razvila siguran stil privrženosti bila su uznemirena kada su bila odvojena od majke, ali su bili sretni kada se majka vratila u njihovu blizinu. Majka s druge strane, je dosljedno reagirala na signale i potrebe djeteta te je bila dostupna, topla i brižna. Možemo zaključiti kako dijete koje je razvilo siguran stil privrženosti ima razvijenu pozitivnu sliku o sebi kao o osobi vrijednoj pažnje i ljubavi, te pozitivnu sliku figure privrženosti kao osobe na koju se može osloniti. Ta slika o figuri privrženosti koju je dijete stvorilo u ranim fazama u životu preslikavat će se i na socijalne odnose u kasnijim životnim razdobljima.

1.3.2. ANKSIOZNI/AMBIVALENTNI STIL PRIVRŽENOSTI

Djeca koja su razvila anksiozni/ambivalentni stil privrženosti u eksperimentu su pokazivala uznemirenost kada su odvojena od majke, a pri njezinom povratku su iskazivali ljutnju radi napuštanja. Evidentno je bilo i olakšanje radi povratka majke. Takvo ponašanje djeteta rezultat je selektivnog odgovaranja majke na djetetove signale. Dijete se radi toga pojačano veže uz figuru privrženosti u nadi da će na taj način dobiti adekvatan odgovor. No, skrbnik organizirano i dosljedno odgovara ignoriranjem, pretjeranim kritiziranjem ili iritabilnošću tako da dijete postupno nauči kako se ponašati pred figurom privrženosti kako bi izbjeglo negativnu reakciju, što uključuje izbjegavanje skrbnika i skrivanje negativnih emocija u blizini skrbnika. Upravo zato je i ovaj stil karakteriziran kao organiziran, budući da dijete nauči kako se treba ponašati u blizini skrbnika i kontrolira svoje ponašanje radi izbjegavanja negativnih posljedica (van Ijzendoorn, Schuengel, Bakermans-Kranenburg, 1999).

1.3.3. IZBJEGAVAJUĆI STIL PRIVRŽENOSTI

Djeca u eksperimentu koja su identificirana s razvijenim izbjegavajućim stilom privrženosti ponašala su se na način da su iskazivala snažnu uznemirenost pri odlasku majke, dok su je izbjegavali kada se vratila. Skrbnici takve djece često su emocionalno distancirani i traže od djeteta pretjeranu neovisnost. Način odgovaranja na djetetove potrebe također je nedosljedan te dijete razvija negativnu sliku o sebi kao o osobi koja nije vrijedna pažnje i ljubavi te o drugim ljudima kao ljudima koji ga ne prihvaćaju te svijetu koji nije siguran (Benoit, 2004). Oslonac pronalazi isključivo u sebi te su kasniji odnosi obilježeni tom slikom o sebi, drugima i svijetu.

1.3.4. DEZORGANIZIRANI STIL PRIVRŽENOSTI

Dezorganizirani stil privrženosti najčešće se javlja kod djece koja su odrasla u netipičnim uvjetima, sa skrbnikom koji je bio izrazito nedosljedan u odgovaranju na djetetove potrebe. Dijete na taj način nema usvojen obrazac ponašanja te kasnije i sama manifestiraju zbunjenost i nedosljednost u ponašanju te mogu iskazivati pojačanu potrebu za kontrolom kako bi se osjećali sigurno u socijalnim odnosima. Neka istraživanja ukazuju na to kako djeca s razvijenim dezorganiziranim stilom privrženosti ne nauče adekvatne strategije za nošenje sa stresnim situacijama, djelomično zato što su takve strategije i njihovim skrbnicima bile nepoznanica zbog iskustva zlostavljanja i zanemarivanja u djetinjstvu (Main, Solomon, 1990; Zeanah i sur., 1999).

1.3.5. PRIVRŽENOST U ODRASLOJ DOBI

Bartholomew i Horowitz (1991) su na temelju Bowlbyjeve teorije o unutarnjim radnim modelima te koncepcije Hazana i Shavera (1987) o romantičnim odnosima kao procesima privrženosti predstavili četverodijelni model privrženosti u odraslih osoba (slika 1). Takva privrženost u odrasloj dobi manifestira se u odnosima sa bliskim osobama.

		MODEL O SEBI	
		Pozitivan	Negativan
MODEL O DRUGIMA	Pozitivan	SIGURNA PRIVRŽENOST Sigurnost u odnosima, osjećaj ugone u vezi intimnosti i autonomije	ZAOKUPLJENA PRIVRŽENOST Visoka anksioznost vezana uz odnose, pretjerana opterećenost odnosima i važnim osobama
	Negativan	ODBIJAJUĆA PRIVRŽENOST Odbijanje bliskosti i intime, pretjerana neovisnost	PLAŠLJIVA PRIVRŽENOST Visoka anksioznost povezana uz intimnost, izbjegavanje bliskosti

Slika 1. Dvodimenzionalni model tipova privrženosti u odrasloj dobi (Bartholomeow i Horowitz, 1991)

1.4. POVEZANOST EMPATIJE I PRIVRŽENOSTI

Budući da su empatija i privrženost dva usko povezana pojma, potrebno je objasniti prirodu njihove međusobne povezanosti te utjecaj na javljanje kriminalnog ponašanja. Rezultati istraživanja provedenog 2018. godine podupiru tezu o proporcionalnom odnosu sigurnog stila privrženosti i kognitivne komponente empatije. Siguran stil privrženosti razvija se kroz ekspresiju ugodnih emocija kao i dijeljenje vlastitih emocija s drugima. Dijete tijekom odrastanja gradi unutarnji radni model kojeg karakterizira pozitivna slika o sebi, drugima i svijetu. Takav stil privrženosti pridonosi razvitku kontrole impulsa i samokontrole općenito, istovremeno djelujući na način procesiranja emocija na adekvatan način. Na taj način se stvaraju, razvijaju i unaprjeđuju empatičke sposobnosti i kapaciteti (Troyer, Greitemeyer, 2018).

Razvijanje i unaprjeđenje sposobnosti vezanih uz siguran stil privrženosti kroz brižno i podržavajuće ponašanje skrbnika facilitira razvitak kognitivnih i izvršnih sposobnosti koje pak omogućuju učenje, kao i sposobnost uživanja u perspektive drugih, odnosno poistovjećivanje i suosjećanje s drugima (Wood, Riggs, 2008). Na temelju toga, može se zaključiti kako nesigurni stilovi privrženosti mogu inhibirati razvoj empatije. Ako osoba razvije neki od nesigurnih stilova privrženosti, bilo bi razumno za pretpostaviti kako su uvjeti koji su utjecali na razvoj takvog stila privrženosti imali utjecaj i na druge aspekte razvoja osobe. Zanemarivanje, zlostavljanje, kriminalitet unutar obitelji, prisutnost psihičkih oboljenja, slaba briga i podrška roditelja, nemogućnost učenja adekvatnih načina za nošenje s neugodnim emocijama mogu se shvatiti kao jedni od niza rizičnih faktora za razvoj nesigurnih oblika privrženosti. Budući da osobe s takvim stilom privrženosti imaju negativnu sliku sebe, drugih i svijeta oko sebe, može se pretpostaviti kako ti osjećaji bespomoćnosti, ljutnje, nesigurnosti i neprihvatanja uz nepodržavajućeg roditelja/skrbnika i manjka prilike i uvjeta za stvaranje pozitivnih veza mogu inhibirati, ili barem usporiti razvoj empatije te potencijalno povećati rizik za uključivanje u nasilne kriminalne aktivnosti (Coria-Avila i sur., 2014).

Zaključno, može se reći kako podržavajuća socijalna okolina koja njeguje kreiranje i održavanje kvalitetnih odnosa i kultiviraju osjećaje sigurnosti i prihvaćenosti igra ključnu ulogu u prevenciji antisocijalnih oblika ponašanja, uključujući i nasilne delikte.

1.5.ZNAČAJNOST PROUČAVANJA EMPATIJE I PRIVRŽENOSTI ZA TRETMAN ZATVORENIKA

Istraživanja su pokazala kako empatija i privrženost uz genetsko naslijeđe igraju ulogu pri počinjenju nasilnih delikata (Bartol, Bartol, 2017).

Svi ljudi imaju urođenu potrebu za bliskošću, no evidentno je da nismo jedini koji nose tu karakteristiku. Još 1958. godine Harry Harlow je u svojem istraživanju na novorođenčetu majmuna dokazao kako figura privrženosti nije samo potrebna radi osiguravanja opstanka (pr. pružanjem hrane novorođenčetu), nego da postoji urođena potreba za bliskošću i psihološkoj sigurnosti koja je jača od prvotno spomenute funkcije skrbnika. Socijalni kontakt od najranijih razdoblja je važan, dok socijalna izolacija može dovesti do negativnih razvojnih posljedica. U eksperimentu, Harlow je u kavez s majmunom stavio dva predmeta. Jedan je bio oblikovan i sastavljen od mekog i toplog materijala (u cilju simuliranja prave majke majmuna), dok je drugi bio sačinjen isključivo od žičanog materijala, s bočicom za hranjenje (simulirajući „žičanu“ majku). Pokazalo se kako je mladunče majmuna u stanju uznemirenosti odabrao bliskost predmeta sačinjenog od udobnih i toplih materijala, koji simulira „pravu“ majku. Time se dokazalo što se danas jako dobro zna- da je novorođenčetu potreba za bliskošću i ljubavi jedna od glavnih potreba koju ako ostane nezadovoljena, može dovesti do negativnih posljedica po razvitak djeteta, kao što su problemi u ponašanju, delinkvencija, problemi u interpersonalnim odnosima, problemi s emocionalnom regulacijom, problemi u razvoju empatije, osjećaj odbačenosti i slično (Ricijaš, 2009; Martinjak, Odeljan, 2016; Hoffmann, Thorpe, Dufur, 2020).

Kao što se u tekstu već nekoliko puta spomenulo, stil privrženosti koji je razvijen u najranijim razdobljima života utječe na daljnji tijek razvoja čovjeka, posebno utječući na interpersonalne odnose. Formiranjem stila privrženosti stvaramo mentalnu sliku o tome kako socijalni odnosi trebaju izgledati te to saznanje implementiramo u kasnijim vezama s ljudima. *Continuity hypothesis* objašnjava da se rano razvijeni stil privrženosti prenosi u odraslu dob (Bowlby, 1969).

Nadalje, analiza 3 longitudinalne studije Watersa i suradnika (2000) govori o stabilnosti stila privrženosti tijekom djetinjstva i adolescencije u ranu odraslu dob. Studija je pokazala da se u 70% slučajeva sigurna privrženost utvrđena u dojenačkoj dobi potvrdila i u ranoj odrasloj dobi istih ispitanika.

Unatoč tome što je primarno razvijen stil privrženosti relativno stabilan kroz život, u odrasloj dobi se ne mora nužno lako aktivirati radi raznih okolnosti i procesa karakterističnih za razvoj čovjeka: maturacija, formiranje novih iskustava, rast tolerancije za frustraciju i povećanje znanja o strategijama nošenja s istom, lakše kontroliranje impulsa u odnosu na adolescentno razdoblje itd. S druge strane, neka druga provedena istraživanja potvrdila su hipotezu kako iskustvo zlostave u djetinjstvu povećava vjerojatnost razvitka nesigurnog stila privrženosti u odrasloj dobi, specifično utječući na način na koji se percipiraju bliski odnosi, nošenje sa stresom i emocionalnu regulaciju (Cicchetti, Toth, 1995; Morton, Browne, 1998).

Iz svega napisanog, može se zaključiti o važnosti ispitivanja stilova privrženosti kojeg razviju zatvorenici. Važno je napomenuti kako nesigurni stil privrženosti sam po sebi nema determinirajući čimbenik na buduće kriminalno ponašanje. Ipak, razvijeni nesigurni obrazac privrženosti doprinosi nizu problema koji se mogu javiti u interpersonalnom funkcioniranju osobe te posljedično doprinosi javljanju kriminalnog ponašanja (Gottfredson, Hirschi, 1990). Relativna stabilnost stila privrženosti, kao i dugotrajnost i utjecaj na razvoj i ponašanje čovjeka nezanemariv je dio slagalice tretmana, rehabilitacije i resocijalizacije zatvorenika.

1.6.RIZICI I POTREBE TEMELJENI NA EMPATIJI I PRIVRŽENOSTI KOD POČINITELJA SEKSUALNIH DELIKATA TE NASILNIH NESEKSUALNIH DELIKATA

Djeca nisu urođena sa znanjem i sposobnostima regulacije vlastitih emocija, posebice ljutnje. Dijete kroz interakciju sa figurom privrženosti uči načine samokontrole vlastitih emocija, no ukoliko je figura privrženosti nedosljedna i na djetetove signale odgovara iritacijom, ignoriranjem ili kažnjavanjem, razumno je za očekivati kako dijete neće razviti siguran stil privrženosti prema skrbniku (koji se kasnije preslikava na odraslu dob) te da neće usvojiti adekvatne strategije za nošenje s ljutnjom i agresijom koje su normalni dio životnog iskustva svake osobe. Ukoliko sposobnost samoregulacije nije usvojena na vrijeme, moguće je da će nedostatak te sposobnosti rezultirati maladaptivnim ponašanjima osobe u odrasloj dobi kao odgovor na stresne i neugodne situacije (Briere, 1992). Ta maladaptivna ponašanja mogu obuhvaćati korištenje sredstava ovisnosti, pretjerano izražavanje agresije prema drugima, samoozljeđivanje i drugo. Kao i dijete koje vrišti, plače i udara kada nitko ne odgovara (ili odgovara nedosljedno) na njegove signale i potrebe, tako i odrasla osoba koja nije naučila adekvatne strategije nošenja sa neugodnim emocijama, koristi nasilje, odnosno agresiju kao strategiju za rješavanje situacija emocionalne i psihološke uznemirenosti (Fonagy i sur., 1997). Isti autori tvrdili su da počinitelji nasilnih kaznenih djela nemaju urođene nasilničke tendencije, već da njihov problem leži u manjkavostima na području emocionalne regulacije.

1.6.1. RIZICI I POTREBE TEMELJENI NA EMPATIJI KOD POČINITELJA SEKSUALNIH DELIKATA TE NASILNIH NESEKSUALNIH DELIKATA

Istraživanja na temu povezanosti empatije i nasilničkog ponašanja većinom su se vršila na forenzičkim populacijama (Jolliffe, Farrington, 2004; van Langen i sur. 2014) te je prisutan generalni manjak istraživanja i literature na istu temu koja su se bavila zatvoreničkom populacijom. Forenzičku populaciju bilježi prisutnost ekstenzivne psihopatologije, u vidu psihopatskih crta ličnosti kao i manjka empatije (Coid i sur., 2009; prema Palix i sur., 2022), saznanje koje se teško može primijeniti na svu redovnu zatvorsku populaciju. Unatoč tome, ipak postoje istraživanja koja su se bavila ispitivanjem povezanosti između empatije i nasilničkog ponašanja među generalnom zatvorskom populacijom, ali su takve studije često dale heterogene rezultate (Vachon i sur., 2014; Baly, Butler, 2017). Metaanaliza koja je analizirala studije temeljene na samoiskazu redovne zatvoreničke populacije pokazala je kako

takva populacija posjeduje određene deficite u empatije u odnosu na kontrolnu skupinu (Jolliffe, Farrington, 2004). S druge strane, postoje istraživanja koja su ukazala na nepostojanje razlike između zatvoreničke populacije i kontrolne skupine (McGrath i sur., 1998).

Pretpostavlja se da deficiti u empatiji potiču antisocijalno i agresivno ponašanje (Joliffe, Farrington, 2007). Naime, pojedinci koji posjeduju određene deficite na području empatije ne mogu doživjeti ili razumjeti emocionalne posljedice koje se javljaju nakon počinjenja agresivnih delikata na štetu drugih ljudi, zbog čega je vjerojatnije da će upravo oni biti počinitelji takvih djela. S druge strane, ljudi s visokom razinom empatije mogu razumjeti ili doživjeti strah drugih ljudi, kao i njihova druga negativna emocionalna stanja poput tuge te im se može javiti osjećaj krivnje radi izazivanja takve reakcije u drugome. Prema tome, ljudi s niskim razinama empatije nemaju inhibicije kao ljudi s izraženom sposobnošću empatičkog doživljavanja i razumijevanja (Baumeister, 1997).

Dvije metaanalize istraživanja odnosa empatije i kriminalnog ponašanja (Joliffe, Farrington, 2004; van Langen i sur., 2014) ukazale su na njihovu međusobnu povezanost. Međutim, obje su metaanalize pokazale da je navedeni doprinos u nekim slučajevima ovisan o inteligenciji počinitelja. Joliffe i Farrington (2004) su taj nalaz dobili sustavnom analizom istraživanja provedenih na uzorcima zatvorenika koji su počinitelji različitih vrsta kaznenih djela, i to za obje komponente empatije. Spomenuti autori predlažu model u kojem je empatija dio kauzalnog lanca između inteligencije i činjenja kaznenih djela.

Nemogućnost percipiranja mnogobrojnih negativnih posljedica počinjenja nasilnog kaznenog djela kao i nemogućnost poistovjećivanja s neugodnim emocijama koje prate počinjenje tog djela povećava vjerojatnost uključivanja u nasilne kriminalne aktivnosti, bez grižnje savjesti oko posljedica (Wood i Riggs, 2008). Počinitelji seksualnih delikata na štetu djece su vrijedan primjer profila počinitelja kaznenih djela koji ima razvijen nesigurni obrazac privrženosti, manjak empatije i iskrivljenu percepciju o prikladnosti izražavanja intime. Neka istraživanja pokazala su da počinitelji seksualnih delikata na štetu djece imaju smanjenu razinu empatije što se može povezati s činjenicom da su često i sami bili žrtve zlostavljanja tijekom djetinjstva, posljedično razvijajući nesigurni obrazac privrženosti (Marshall, Maric, 1996; prema Cohen, Galyner, 2002). Njihova nemogućnost stvarnog shvaćanja i razumijevanja nemjerljivih psiholoških i fizičkih posljedica prouzročenih njihovim djelovanjem često su u vezi s ostalim mehanizmima obrane, poput projekcije, racionalizacije i negiranja, time demonstrirajući manjak kapaciteta za empatiziranje (Wood, Riggs, 2008). Isti autori navode kako su

zaokupljeni i plašljivi stil privrženosti najzastupljeniji stilovi u populaciji počinitelja seksualnih delikata na štetu djece.

Studije koje su se bavile proučavanjem karakteristika počinitelja seksualnih delikata i počinitelja nasilnih neseksualnih delikata pokazale su kako obje kategorije počinitelja posjeduju deficite i u kognitivnoj i u emocionalnoj komponenti empatije (Seidel i sur., 2013). To znači da se poteškoće nalaze pri iskazivanju suosjećanja za nevolju drugoga, sposobnosti doživljavanja tuđeg emocionalnog stanja te pri opažanju, identificiranju i razumijevanju osjećaja drugih. Isti autori sugeriraju kako deficiti na području afektivne komponente empatije igraju značajniju ulogu od deficita na području kognitivne komponente kod počinitelja nasilnih neseksualnih delikata, za razliku od počinitelja seksualnih delikata (Seidel i sur., 2013).

No, važno je napomenuti da, iako počinitelji nasilnih delikata, čime se obuhvaćaju i počinitelji seksualnih delikata, najčešće znaju prepoznati neugodne emocije u drugih osoba, ono u čemu su manjkavi je adekvatni psihološki odgovor koji se javlja pri identificiranju tih emocija u drugih, kao što je potreba za pružanjem pomoći i suosjećanje (Seidel i sur., 2013).

No, unatoč pomalo kontradiktornim nalazima spomenutih istraživanja kao i pregledom dostupne literature koja često nudi suprotne nalaze i stajališta na temu povezanosti između empatije i nasilnog ponašanja, razumno je za pretpostaviti kako određeni deficiti na području empatije mogu doprinijeti, odnosno olakšati počinjenje kaznenog djela pojedincu koji ih posjeduje. Primjerice, u situaciji kada počinitelj vrši nasilje nad žrtvom, seksualno ili ne, reakcija žrtve će počinitelju biti očita i neizbježna za doživjeti. Temeljem toga, logično je za pretpostaviti kako će osobi koja posjeduje određene deficite, primjerice na području empatičkog suosjećanja, odnosno osjećaja osobne uznemirenosti i brige pri percipiranju drugoga u nevolji, biti lakše ili će uz manje dvojbi počinuti nasilno kazneno djelo nad drugom osobom.

Ono gdje se većina znanstvenika i stručnjaka koji se bave izučavanjem karakteristika počinitelja seksualnih delikata slaže jest da oni posjeduju tzv. selektivni deficit u empatiji. To znači da je intenzitet njihove empatije podložan značajnim promjenama ovisno o tome prema kome je usmjerena i o specifičnim situacijskim okolnostima.

1.6.2. RIZICI I POTREBE TEMELJENI NA **PRIVRŽENOSTI** KOD POČINITELJA SEKSUALNIH DELIKATA TE NASILNIH NESEKSUALNIH DELIKATA

William L. Marshall je bio među prvim znanstvenicima koji je iznio objašnjenje o etiologiji nastanka seksualno devijantnog ponašanja (Marshall, 1989; prema Pipatshukiat, 2020). Njegova teorija govori o razvijanju određene ranjivosti tijekom djetinjstva i adolescencije posljedicom neadekvatnog odnosa između roditelja i djeteta koja se kasnije manifestira kroz seksualno devijantno ponašanje (Cortoni, Marshall, 2001). Njegova teorija ujedinjuje koncept privrženosti, deficite u intimi i nasilno seksualno ponašanje na način da objašnjava kako razvijeni nesigurni obrazac privrženosti u djetinjstvu prema roditelju rezultira deficitima u slici u sebi, interpersonalnim vještinama i empatiji koji pak mogu dovesti do nastanka određenih poteškoća u ostvarivanju i održavanju odnosa u odrasloj dobi, kao i do poteškoća u ostvarivanju intimnih odnosa. Manjak dubinskih i intimnih odnosa može rezultirati osjećajima usamljenosti i izolacije koje pak određeni pojedinci nastoje „riješiti“ kroz ostvarivanje seksualnih odnosa, makar i bez pristanka druge strane. Mišljenjem da se potreba za intimnim odnosima može zadovoljiti jedino seksualnim odnosom uz kontinuiranu osviještenost o vlastitoj izoliranosti i socijalnoj impotenciji može doći do repetitivnog i postupno eskalirajućeg seksualno devijantnog ponašanja (Cortoni, Marshall, 2001). Važno je napomenuti kako ipak postoje odrasli ljudi koji su kao djeca razvili nesiguran obrazac privrženosti prema roditelju, a koji nisu seksualno nasilni, tako da se prethodno spomenuti fenomeni danas shvaćaju kao rizični faktori za razvitak takvog ponašanja (Pipatshukiat, 2020).

Istraživanje Makulicner i Shaver (2007) ukazalo je na povezanost između razvijenog nesigurnog stila privrženosti i izražavanja agresije i ljutnje. Osobe s razvijenim izbjegavajućim stilom privrženosti u odrasloj dobi mogu manifestirati snažne instance reaktivne agresije, korištenja ljutnje u svrhu manipulacije drugima oko sebe te nepoštivanje i umanjivanje važnosti potreba drugih ljudi. S druge strane, osobe s razvijenim anksiozno/ambivalentnim obrascem privrženosti u kasnijoj životnoj dobi mogu iskazivati snažne osjećaje iritacije, anksioznosti i ljutnje, uz projekciju krivnje za vlastitu emocionalnu uznemirenost na druge ljude i odbacivanje odgovornosti za vlastite odluke kao i ponašanje. Oni s razvijenim plašljivim stilom privrženosti pak mogu u situacijama kada doživljavaju snažne osjećaje ljutnje i ugroze, iskaljivati agresiju prema sebi i drugima.

Neka istraživanja su nastojala utvrditi razlikuju li se kategorije seksualnih prijestupnika međusobno po stilovima privrženosti, demonstrirajući kako to nije novi interes u

kriminološkim istraživanjima. Tako su rezultati u jednoj studiji pokazali kako počinitelji seksualnih delikata na štetu djece češće razvijaju plašljivi stil privrženosti u odrasloj dobi u odnosu na opću populaciju. Nadalje, ista kategorija seksualnih počinitelja imala je veću prevalenciju zaokupiranog stila privrženosti u odnosu na počinitelje silovanja. Počinitelji silovanja, kao i počinitelji nasilnih neseksualnih kaznenih djela, u većoj mjeri su imali tendenciju razviti odbijajući stil (Ward, Hudson, Marshall, 1996).

No, unatoč ranijim istraživanjima koja su podupirala hipotezu o različitim stilovima privrženosti karakterističnih za različite kategorije počinitelja (najčešće proučavajući seksualne i neseksualne prijestupnike) treba napomenuti kako literatura nije konzistentna po tom pitanju, te ne postoji univerzalno prihvaćen odgovor.

Ratip (2013) je provela analizu 9 studija koje su za predmet proučavanja uzele oblike privrženosti kao i pojedine kategorije počinitelja kaznenih djela, nastojeći utvrditi je li određeni stil privrženosti karakterističan za određenu kategoriju počinitelja kaznenih djela te iste spoznaje implementirale u budući tretman zatvorenika. Rezultati analize su pokazali kako su u većini studija nesigurni obrasci privrženosti bili prisutniji u populaciji počinitelja kaznenih djela, u odnosu na opću populaciju.

Tako su u svojoj studiji Lyn i Burton (2004) dobili rezultate da je u uzorku počinitelja seksualnih kaznenih djela njih 85.3% imalo razvijen neki od nesigurnih stilova privrženosti, naspram opće populacije u kojoj je 27% uzorka ispunjavalo uvjete za takav razvijen stil privrženosti (Wood, Riggs, 2008). No, nisu počinitelji seksualnih kaznenih djela bili jedini koje je karakterizirala visoka zastupljenost nesigurnih stilova privrženosti. I za počinitelje nasilnih neseksualnih delikata može se zaključiti isto. U drugoj studiji, čak 97% uzorka kojeg su činili nasilni neseksualni počinitelji kaznenih djela također se moglo opisati kao nesigurno privrženo (Ward, Hudson, Marshall, 1996). Nadalje, u istoj studiji uzorak je činilo 55 seksualnih prijestupnika na štetu djece, 30 seksualnih prijestupnika na štetu odraslih, 32 nasilna neseksualna počinitelja i 30 nenasilna neseksualna počinitelja. Rezultati su pokazali kako nema statistički značajnih razlika među skupinama u odnosu na dimenziju sigurnog stila privrženosti, ali su razlike postojale na dimenzijama nesigurnih stilova privrženosti. Počinitelji seksualnih delikata na štetu djece bili su više zaokupljeno privrženi u odnosu na nasilne neseksualne počinitelje te su seksualni prijestupnici na štetu odraslih kao i nasilni neseksualni prijestupnici bili više odbijajuće privrženi u odnosu na počinitelje seksualnih delikata na štetu djece. Zaključak je bio da počinitelji seksualnih delikata na štetu odraslih tendiraju manifestirati

odbijajući stil privrženosti, dok počinitelji seksualnih delikata na štetu djece tendiraju manifestirati zaokupljeni stil (Ward, Hudson, Marshall, 1996).

Marshall i suradnici (1997) u svom su istraživanju nastojali utvrditi prirodu povezanosti između samopouzdanja, empatije i privrženosti. Navode kako počinitelji seksualnih delikata na štetu djece iskazuju manji intenzitet empatije prema žrtvama seksualnog nasilja naspram opće populacije. Nadalje, posjeduju manje empatije za vlastitu žrtvu od počinitelja silovanja. Osim toga, pokazuju manje kapacitete za intimnost i češće iskustvo osjećanja izolirano i usamljeno nego što to iskazuju silovatelji. U njihovom istraživanju utvrđeno je kako u proučavanom uzorku počinitelja seksualnih delikata na štetu djece čak 4x manje zastupljen sigurni oblik privrženosti za razliku od kontrolnog uzorka kojeg su činili ostali zatvorenici. U prilog ideji o međusobnoj povezanosti između deficita u intimi, osjećaja usamljenosti i seksualno devijantnog ponašanja ide istraživanje Seidmana i suradnika (1994). U tom istraživanju su usporedili 5 skupina ispitanika: počinitelje seksualnih delikata na štetu djece, počinitelje silovanja, nasilne neseksualne prijestupnike, nenasilne neseksualne prijestupnike i muškarce iz opće populacije koji su činili kontrolnu skupinu. Ispitanike su uspoređivali koristeći prikladne instrumente za mjerenje osjećaja usamljenosti i deficita u intimi te su došli do rezultata kako su seksualni prijestupnici imali više problema u ostvarivanju intimnih odnosa te su više i češće doživljavali osjećaj usamljenosti i socijalne izoliranosti od ostalih kategorija ispitanika.

Još su 1995. godine autori Ward, Hudson, Marshall i Siegert (1995) teoretizirali kako je za počinitelje seksualnih delikata od iznimne važnosti kakav oblik privrženosti usvoje jer on determinira vrstu kaznenog djela kojeg će počinuti, hoće li kao žrtvu odabrati dijete ili odraslu osobu te način na koji će prići žrtvi (upotrebom sile, prijetnjom, *grooming*¹...).

Osim što stil privrženosti po nekim autorima utječe na odabir načina počinjenja seksualnog delikta, činjenica je i da počinitelji koji posjeduju ozbiljne deficite na pojedinim komponentama empatije u samom deliktu koriste značajno više nasilja u odnosu na one koji nemaju takav nedostatak (Paris i sur., 1999; prema Porter i sur., 2000).

Kao što je već spomenuto, pregledom dostupne literature uvidjelo se kako nema puno podataka niti istraživanja na ovu temu i zatvoreničkoj populaciji, pogotovo na populaciji zatvorenika Republike Hrvatske te bi ovaj rad bio doprinos istraživanju rizika i potreba počinitelja nasilnih

¹ Grooming je pojam koji opisuje uspostavu odnosa povjerenja i emocionalne povezanosti između djeteta i odrasle osobe s ciljem vrbovanja i iskorištavanja maloljetnika u seksualne svrhe.

seksualnih i neseksualnih delikata. Ovim istraživanjem mogao bi se dobiti jasniji uvid u karakteristike i potencijalne razlike na području rizika i potreba utemeljenima na empatiji i privrženosti između kategorija počinitelja nasilnih seksualnih i nasilnih neseksualnih kaznenih djela, a sve u cilju kreiranja novih učinkovitih tretmanskih intervencija kao i unaprjeđivanja postojećih kako bi bolje odgovarali na tretmanske potrebe različitih kategorija zatvorenika.

Iz svega navedenog, važnost istraživanja i identificiranja deficita na području empatije, kao i stila privrženosti kod počinitelja nasilnih neseksualnih delikata i počinitelja seksualnih delikata od velike je važnosti kako bi se na temelju tih saznanja kreirali i provodili adekvatni planovi i programi tretmana koji u fokusu imaju te unaprijed utvrđene deficite i obilježja. Počinitelji nasilnih neseksualnih delikata kao i nasilnih seksualnih delikata predstavljaju veliki tretmanski izazov zbog svojih mnogobrojnih specifičnosti i zahtjeva u okviru tretmanskih potreba. Kaznena djela koja čine takvi počinitelji od velike su štete za pojedince, zajednice i društvo u cjelini te bi proces rehabilitacije takvih počinitelja trebao biti izravan odgovor na njihove kriminogene potrebe kako bismo smanjili rizik od recidiva te razmjere buduće štete koja bi mogla nastati nastavkom njihovog kriminalnog djelovanja. Stoga je istraživanje i identificiranje tretmanskih potreba navedenih skupina počinitelja, kao i međusobno uspoređivanje istih ne bi li se utvrdile sličnosti ili razlike, važan dio kreiranja tretmanskih programa koji su učinkoviti, nijansirani i ciljani.

2. CILJEVI, PROBLEMI I HIPOTEZE

Cilj ovog rada je utvrditi razlike između počinitelja kaznenih djela protiv života i tijela, počinitelja kaznenih djela protiv spolne slobode i počinitelja kaznenih djela spolnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta u odnosu na njihove specifične rizike i potrebe. To će se učiniti kroz sljedeće probleme:

1. Utvrditi razlike između počinitelja kaznenih djela protiv života i tijela, spolne slobode i spolnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta na području empatije kroz ispitivanje potencijalnih deficita na pojedinim komponentama empatije.
2. Utvrditi razlike između počinitelja kaznenih djela protiv života i tijela, spolne slobode i spolnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta u odnosu na tip privrženosti kroz ispitivanje razvijenog tipa privrženosti.

Iz napisanog proizlaze sljedeće hipoteze:

H1: Počinitelji kaznenih djela protiv spolne slobode i počinitelji kaznenih djela spolnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta posjedovat će više deficita na području empatije u odnosu na počinitelje kaznenih djela protiv života i tijela.

H2: Među počiniteljima kaznenih djela spolnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta bit će najzastupljeniji nesigurni obrasci privrženosti u odnosu na druge dvije kategorije zatvorenika.

H3: Zaokupljeni i plašljivi stil privrženosti bit će najzastupljeniji u kategoriji počinitelja kaznenih djela spolnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta, dok će među počiniteljima kaznenih djela protiv spolne slobode i protiv života i tijela najzastupljeniji biti odbijajući stil.

3. METODOLOGIJA

3.1. UZORAK

Uzorak čini 121 zatvorenik koji se od studenog 2022. godine do ožujka 2023. godine nalazio na izdržavanju kazne zatvora u Kaznionici u Glini te Kaznionici u Lepoglavi. Od ukupnog broja uzorka, 40 ispitanika je osuđeno za kaznena djela protiv života i tijela, 41 za kaznena djela protiv spolne slobode te 40 za kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta. Svi ispitanici su muškog spola i punoljetni te je prosječna dob ispitanika $M=47$ godina ($SD=13,565$). Minimalna dob ispitanika iznosi 22 godine, a maksimalna 77 godina.

KAZNENO DJELO	FREKVENCIJA	POSTOTAK
Kaznena djela protiv života i tijela	40	33,1%
Kaznena djela protiv spolne slobode	41	33,9%
Kaznena djela spolnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta	40	33,1%
Ukupno	121	100,0%

Tablica 1. Kaznena djela zbog kojih zatvorenici u navedenom razdoblju izdržavaju kazne zatvora prema glavama Kaznenog zakona

1. Klaster 1- Počinitelji kaznenih djela protiv života i tijela

Prosječna dob ispitanika koji izdržavaju kaznu zatvora za počinjenje kaznenih djela protiv života i tijela iznosi $M=50$ godina ($SD=15,642$). Minimalna dob ispitanika je 22 godine, a maksimalna 77 godina.

Prosječna visina kazne iznosi 13 godina ($SD=5,72$), dok minimalna izrečena kazna iznosi 3 godine i 10 mjeseci, a maksimalna 30 godina.

KAZNENA DJELA PROTIV ŽIVOTA I TIJELA	FREKVENCIJA	POSTOTAK
Ubojstvo	25	62,5%
Pokušaj ubojstva	5	12,5%
Teško ubojstvo	6	15,0%
Pokušaj teškog ubojstva	4	10,0%
Ukupno	40	100,0%

Tablica 2. Kaznena djela protiv života i tijela zbog kojih su zatvorenici u periodu od studenog 2022. godine do ožujka 2023. godine izdržavali kaznu zatvora.

Što se tiče statusa zaposlenja prije početka kazne zatvora, 57,5% počinitelja kaznenih djela protiv života i tijela bilo je nezaposleno, dok je 25,0% njih bilo u mirovini. Nešto manji broj (15,0%) ih je bilo zaposleno, a samo jedan ispitanik bio je samozaposlen (2,5%).

Glede razine obrazovanja, najveći broj ispitanika iz ovog klastera ima završenu srednju školu te su na razini srednje stručne spreme (67,5%). Osnovnu razinu obrazovanja ima 20,0% ispitanika, te je bez formalnog obrazovanja njih 10,0%. Samo jedan ispitanik imao je završen stupanj visokog obrazovanja.

S obzirom na obiteljski status, podjednak broj ispitanika iz ovog klastera su u braku i razvedeni (30,0%). 27,5% njih nije u intimnoj vezi, dok je najmanji broj udovaca (7,5%) i onih u izvanbračnoj zajednici (5,0%).

2. Klaster 2- Počinitelji kaznenih djela protiv spolne slobode

Prosječna dob ispitanika koji izdržavaju kaznu zatvora radi počinjenja kaznenih djela protiv spolne slobode je $M=44$ godine ($SD=13,320$). Minimalna dob ispitanika iznosi 22 godine, a maksimalna 67 godina.

Prosječna visina kazne je $M=5,64$ godine ($SD=4,175$). Minimalna izrečena kazna zatvora iznosila je 1 godinu, a maksimalna 16 godina.

KAZNENA DJELA PROTIV SPOLNE SLOBODE	FREKVENCIJA	POSTOTAK
Silovanje	25	61,0%
Teška kaznena djela protiv spolne slobode	14	34,1%
Pokušaj silovanja	2	4,9%
Ukupno	41	100,0%

Tablica 3. Kaznena djela protiv spolne slobode zbog kojih su zatvorenici u periodu od studenog 2022. godine do ožujka 2023. godine izdržavali kaznu zatvora.

Što se tiče statusa zaposlenja prije kazne, najviše njih je bilo nezaposleno (43,9%), a nešto manji dio je bio zaposlen (39,0%). 14,6% ispitanika ovog klastera bilo je u mirovini, dok je jedan ispitanik bio samozaposlen.

Glede razine obrazovanja, najveći je broj onih sa završenom srednjom školom (46,3%) i onih sa završenom osnovnom razinom obrazovanja (43,9%). Višu stručnu spremu ima 7,3% ispitanika, dok jedan ispitanik nema završeno nikakvo formalno obrazovanje.

S obzirom na obiteljski status, najveći broj ispitanika iz ovog klastera nije u romantičnoj vezi (36,6%), dok je njih 31,7% u bračnoj zajednici te je 24,4% njih razvedeno. Najmanji broj ispitanika bio je u izvanbračnoj zajednici (4,9%) te je jedan ispitanik u romantičnoj vezi.

3. Klaster 3- Počinitelji kaznenih djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta

Prosječna dob ispitanika koji izdržavaju kaznu zatvora radi počinjenja kaznenih djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta iznosi $M=49$ godina ($SD=10,914$). Minimalna dob ispitanika iznosi 22 godine, a maksimalna 72 godine.

Prosječna visina kazne ispitanika ovog klastera je 7,39 godina ($SD=5,061$). Minimalna izrečena kazna zatvora iznosi 1 godinu, a maksimalna 22 godine.

KAZNENA DJELA SPOLNOG ZLOSTAVLJANJA I ISKORIŠTAVANJA DJETETA	FREKVENCIJA	POSTOTAK
Spolna zlouporaba djeteta mlađeg od 15 godina	26	65,0%
Teška kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta	12	30,0%
Iskorištavanje djece za pornografiju	1	2,5%
Spolna zlouporaba djeteta starijeg od 15 godina	1	2,5%
Ukupno	40	100,0%

Tablica 4. Kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta zbog kojih su zatvorenici u periodu od studenog 2022. godine do ožujka 2023. godine izdržavali kaznu zatvora.

Što se tiče statusa zaposlenja prije početka kazne, najviše ispitanika iz ovog klastera bilo je nezaposleno (47,5%). 35,0% njih bilo je zaposleno prije početka kazne, dok je njih 15,0% bilo u mirovini. Jedan ispitanik bio je samozaposlen.

Glede razine obrazovanja, najveći broj ispitanika ima srednju stručnu spremu (60,0%), a slijede ih ispitanici sa završenom osnovnom školom (17,5%) te oni koji nemaju završen nikakav oblik formalnog obrazovanja (15,0%). Najmanje je ispitanika sa visokom stručnom spremom (7,5%).

S obzirom na obiteljski status, najveći broj ispitanika nije ni u kakvoj romantičnoj vezi (42,5%). Slijede ih oni ispitanici koji su razvedeni (25,0%) i oni koji su u braku (20,0%). Najmanje je

onih ispitanika koji su u izvanbračnoj zajednici (7,5%) te onih koji su u romantičnim vezama (5,0%).

3.2. POSTUPAK PRIKUPLJANJA PODATAKA

Podaci koji se koriste u ovom radu prikupljeni su iz osobnika zatvorenika te upitnicima Interpersonalni indeks reaktivnosti te Revidirani upitnik iskustava u bliskim odnosima. Kriterij za odabir ispitanika za ovo istraživanje bilo je počinjeno kazneno djelo. Sudionicima koji su pristali biti dijelom istraživanja upitnike su podijelili stručni suradnici u tretmanu uz prethodno davanje pristanka na sudjelovanje u istraživanju. Sudionici su odabrani koristeći ZPIS bazu podataka, točnije uvidom u predmetno kazneno djelo.

Podaci su se prikupljali u razdoblju od studenog 2022. godine do ožujka 2023. godine u Kaznionici u Glini te Kaznionici u Lepoglavi.

3.3. MJERNI INSTRUMENTI

Za potrebe ovog rada koristila su se 3 instrumenta: opći upitnik, Interpersonalni indeks reaktivnosti (Interpersonal Reactivity Index; Davis, 1980) i Revidirani upitnik iskustava u bliskim odnosima (Experiences in Close Relationships Revised; Fraley, Waller, Brennan, 2000).

Opći upitnik kreiran je za potrebe prikupljanja podataka o socio-demografskim karakteristikama ispitanika, kao i informacija o izrečenoj presudi za predmetno kazneno djelo i izrečenoj kazni. Podaci su se prikupljali iz osobnika zatvorenika koji su sadržavali potrebne podatke. Podaci iz preostala dva upitnika prikupljeni su metodom samoiskaza od strane ispitanika.

Interpersonalni indeks reaktivnosti (IRI) kreirao je M. H. Davis (1980) i mjeri empatiju. Empatiju je Davis definirao kao *reakciju osobe na iskustva drugih ljudi koju pojedinac doživljava*. Ovakvo shvaćanje empatije omogućava razumijevanje empatije kroz njezine dvije komponente: kognitivnu i afektivnu. Tako i ovaj instrument kroz 4 subskele mjeri različite aspekte empatije: zauzimanje perspektive, maštanje, empatičko suosjećanje i osobni stres.

Subskala zauzimanja perspektive odnosi se na sposobnost individue da spontano preuzme perspektivu drugih osoba (npr. *Pokušam sagledati situaciju iz više kutova prije nego što donesem konačnu odluku*).

Subskala maštanje mjeri tendenciju osobe da se uživi u osjećaje i iskustva fiktivnih likova, poput onih iz knjiga i filmova (npr. *Zaista se uživim u osjećaje likova u filmovima*).

Prethodne dvije subskale mjere kognitivnu komponentu empatije, dok sljedeće dvije mjere afektivnu komponentu.

Subskala empatičkog suosjećanja orijentirana je na mjerenje osjećaja uznemirenosti, brige i suosjećanja koji se javljaju pri opservaciji drugih ljudi koji su u lošijem položaju i/ili u nevolji (npr. *Problemi drugih ljudi na mene uopće ne utječu*).

Subskala osobnog stresa mjeri individualne neugodne emocije koje se javljaju u situacijama interpersonalne uznemirenosti (npr. *Straši me biti u napetoj emocionalnoj situaciji*).

Svaka subskala ima 7 čestica čineći skalu od ukupno 28 čestica. Ispitanik odgovara na svaku tvrdnju na ljestvici od 5 stupnjeva te na taj način procjenjuje koliko je napisana izjava točna za njega (1- *Uopće nije točno za mene* do 5- *Potpuno točno za mene*). Do rezultata se dolazi zbrajanjem odgovora na svakoj subskali zasebno. Interpersonalni indeks reaktivnosti često je korišten u istraživanjima sa zatvoreničkom populacijom (Palix i sur., 2022) te pokazuje pouzdana i stabilna psihometrijska svojstva. Koeficijenti pouzdanosti kreću se između $\alpha=0.75$ i $\alpha=0.90$ (Davis, 1980).

Revidirani upitnik iskustava u bliskim odnosima (ECR-R) kreirali su Fraley, Waller i Brennan (2000) te je revidirana verzija Upitnika iskustava u bliskim odnosima (Brennan, Clark, Shaver, 1998). jedan je od najčešće korištenih mjera samoprocjene privrženosti u odraslih osoba (Esjørn i sur., 2015; prema Jakovina, 2017). Upitnik ispituje osjećaje koji se mogu javiti u bliskim interpersonalnim odnosima te se sastoji od 36 čestica koje tvore dvije subskale: izbjegavanje i anksioznost.

Subskala izbjegavanja mjeri stupanj izbjegavanja koji se manifestira kroz osjećaj neugode i traženja neovisnosti u intimnim odnosima (npr. *Prevelika bliskost s tom osobom me čini nervoznim*).

Subskala anksioznosti mjeri stupanj anksioznosti koju osoba doživljava u intimnim odnosima, a koja se najčešće manifestira kao jaki strah od odbacivanja i napuštanja od strane voljene osobe (npr. *Bojim se da će me ta osoba prestati voljeti*).

Zadatak ispitanika je da na tvrdnje odgovori preko skale Likertovog tipa koja se sastoji od 7 stupnjeva: od 1- *uopće se ne slažem* do 7- *u potpunosti se slažem*.

Krajnji rezultat na upitniku dobiva se računanjem aritmetičke sredine rezultata na svakoj subskali te smješta osobu unutar jedne od 4 kategorija privrženosti: siguran stil (karakteriziran niskim rezultatom na subskali izbjegavanja i niskim rezultatom na subskali anksioznosti), zaokupljeni stil (karakteriziran niskim rezultatom na subskali izbjegavanja i visokim rezultatom na subskali anksioznosti), odbijajući stil (karakteriziran višim rezultatom na subskali izbjegavanja i niskim rezultatom na subskali anksioznosti) te plašljivi stil (karakteriziran višim rezultatom na subskali izbjegavanja i višim rezultatom na subskali anksioznosti).

Cronbachov koeficijent pouzdanosti za subskalu anksioznosti iznosi $\alpha=0.90$, dok za subskalu izbjegavanja iznosi $\alpha=0.92$ (Jakovina, 2017).

4. REZULTATI

Prvi problem ovog rada je utvrditi razlike između počinitelja kaznenih djela protiv života i tijela, spolne slobode te spolnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta na području empatije kroz ispitivanje potencijalnih deficita na pojedinim komponentama empatije. Varijable koje opisuju empatiju su prethodno opisane subskale upitnika, odnosno: maštanje, zauzimanje perspektive, osobni stres i empatička suosjećajnost. Normalnost distribucije ispitana je Kolmogorov-Smirnov testom koji je pokazao kako distribucija odstupa od normalne ($p=0,003$). Stoga se obradi podataka pristupilo korištenjem neparametrijskog testa. Budući da se radi o usporedbi triju kategorija zatvorenika, koristio se Kruskal- Wallis test. Prije prikaza tih rezultata, u tablici slijedi prikaz deskriptivnih podataka za svaku kategoriju zatvorenika u odnosu na 4 subskale upitnika, odnosno komponente empatije.

	SUBKALA UPITNIKA	M	SD
Počinitelji kaznenih djela protiv života i tijela	Maštanje	14,15	4,721
	Zauzimanje perspektive	17,08	4,122
	Osobni stres	15,33	4,801
	Empatičko suosjećanje	20,03	4,394
Počinitelji kaznenih djela protiv spolne slobode	Maštanje	13,15	4,741
	Zauzimanje perspektive	17,41	4,012
	Osobni stres	13,59	5,009
	Empatičko suosjećanje	18,73	4,925
	Maštanje	14,33	3,839

Počinitelji kaznenih djela spolnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta	Zauzimanje perspektive	17,88	3,131
	Osobni stres	14,93	3,819
	Empatičko suosjećanje	19,85	4,294

Tablica 5. Prikaz deskriptivnih podataka za svaku kategoriju zatvorenika te njihovih rezultata na 4 subscale upitnika Interpersonalni indeks reaktivnosti.

PODRUČJE EMPATIJE	M	HI KVADRAT	Df	P
MAŠTANJE	13,87	3,140	2	0,208
ZAUZIMANJE PERSPEKTIVE	17,45	1,316	2	0,518
OSOBNI STRES	14,61	1,488	2	0,475
EMPATIČKO SUOSJEĆANJE	19,53	0,398	2	0,819

Tablica 6. Rezultati Kruskal-Wallis testa.

Iz prikazanog vidljivo je kako nisu dobivene statistički značajne razlike između triju kategorija zatvorenika u odnosu na pojedina područja empatije ($p > 0,05$), što znači da prva hipoteza nije potvrđena. Za sve tri skupine zatvorenika vrijedi nalaz da najniže rezultate postižu na subskali maštanja (Počinitelji kaznenih djela protiv života i tijela, $M=14,15$ ($SD=4,721$), počinitelji kaznenih djela protiv spolne slobode, $M=13,15$ ($SD=4,741$) i počinitelji kaznenih djela spolnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta, $M=14,33$ ($SD=3,839$)), a najviše na subskali empatičkog suosjećanja (Počinitelji kaznenih djela protiv života i tijela, $M=20,03$ ($SD=4,394$), počinitelji kaznenih djela protiv spolne slobode, $M=18,73$ ($SD=4,925$) i počinitelji kaznenih djela spolnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta $M=19,85$ ($SD=4,294$)). Drugim riječima, sve tri kategorije počinitelja najniže prosječne rezultate postigli su na subskali koja mjeri tendenciju osobe da se uživi u osjećaje i iskustva fiktivnih likova, dok su najviše prosječne rezultate postigli na subskali koja mjeri osjećaj uznemirenosti, odnosno brige koji se javlja percipiranjem druge osobe koja je u nevolji.

Drugi problem ovog istraživanja odnosio se na utvrđivanje razlika između počinitelja kaznenih djela protiv života i tijela, spolne slobode i spolnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta u odnosu na tip privrženosti kroz ispitivanje razvijenog tipa privrženosti. Na temelju iznesenog problema postavljene su dvije hipoteze (H2 i H3). U tablici 7 nalazi se prikaz distribucije ispitanika u odnosu na stil privrženosti dobiven ECR-R upitnikom. Iz prikaza se vidi kako su u populaciji počinitelja kaznenih djela spolnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta najzastupljeniji nesigurni obrasci privrženosti u odnosu na ostale dvije kategorije ispitanika, njih 72% (N=29). Time je potvrđena druga hipoteza.

	TIP PRIVRŽENOSTI	N	%
Počinitelji kaznenih djela protiv života i tijela	Sigurni tip	19	47,5%
	Odbijajući tip	7	17,5%
	Zaokupljeni tip	4	10%
	Plašljivi tip	10	25%
Počinitelji kaznenih djela protiv spolne slobode	Sigurni tip	16	39%
	Odbijajući tip	9	22%
	Zaokupljeni tip	5	12%
	Plašljivi tip	11	27%
Počinitelji kaznenih djela spolnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta	Sigurni tip	11	27,5%
	Odbijajući tip	14	35%
	Zaokupljeni tip	6	15%
	Plašljivi tip	9	22,5%

Tablica 7. Prikaz distribucije ispitanika u odnosu na stil privrženosti dobiven ECR-R upitnikom.

U tablici 7 također se može vidjeti kako je među počiniteljima kaznenih djela spolnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta odbijajući tip privrženosti prisutan u 35% ispitanika (N=14) čime je najzastupljeniji tip u toj kategoriji. Budući da je pretpostavljeno kako će u toj kategoriji ispitanika najzastupljeniji tipovi privrženosti biti zaokupljeni te plašljivi tip, prvi dio treće hipoteze nije potvrđen. Za odbijajući stil privrženosti karakterističan je niži stupanj anksioznosti i visok stupanj izbjegavanja. Među počiniteljima kaznenih djela protiv spolne slobode najzastupljeniji tip privrženosti bila je sigurna privrženost, što je slučaj i sa kategorijom počinitelja kaznenih djela protiv života i tijela, čime se odbacuje treća hipoteza. Ako pak

pogledamo postotke o zastupljenosti sigurne privrženosti u odnosu na nesigurnu, većina ispitanika u obje kategorije ipak bi spadala u kategoriju nesigurno privrženog tipa (za počinitelje kaznenih djela protiv života i tijela, 52,5%, N=21 i za počinitelje kaznenih djela protiv spolne slobode, 61%, N=25).

5. RASPRAVA

Pregledom dobivenih rezultata može se uvidjeti kako većina hipoteza nije potvrđena, odnosno da ne postoje statistički značajne razlike između navedene tri kategorije ispitanika u odnosu na deficite u empatiji te privrženost. Rezultat da ne postoje statistički značajne razlike među zatvorenicima na komponentama empatije i nije toliko iznenađujući, budući da se pregledom dostupne literature uočio niz heterogenih rezultata i spoznaja oko toga postoje li takve razlike, a pogotovo kada se radilo o istraživanjima poput ovog koji su koristili samoiskaz kao metodu prikupljanja podataka, na redovnoj zatvorskoj populaciji (McGrath i sur., 1998; Jolliffe, Farrington, 2004; Vachon i sur., 2014; Baly, Butler, 2017).

Već je poznato kako metoda samoiskaza ima niz nedostataka kada se primijeni na zatvoreničkoj populaciji. Jedan od tih nedostataka svakako bi bio davanje socijalno poželjnih odgovora na određena pitanja u upitniku. Ponašanje zatvorenika u kaznionici uvjetovano je nagradama i kaznama te zatvorenici često pokušavaju na razne načine olakšati svoj boravak unutar kaznionice ili pak formalno prikazati tretmanski napredak u svrhu dobivanja uvjetnog otpusta. Iz istog razloga je moguće da su pojedini ispitanici nastojali manipulirati rezultatima dajući odgovore koji bi ih prikazali u pozitivnom svjetlu. Kako bi se ubuduće ograničilo takvo ispunjavanje upitnika, predlaže se zatvaranje upitnika u zatvorene košuljice ili kuverte nakon ispunjavanja, kako bi zatvorenici bili maksimalno sigurni da nitko osim istraživača neće čitati njihove odgovore te im je anonimnost zajamčena.

Drugi nedostatak odnosio bi se na mogućnost da pojedini zatvorenici nisu imali dostatnu sposobnost uvida, odnosno samosvijesti kako bi mogli davati iskrene i točne odgovore. U tom smislu, uz prikupljanje podataka preko upitnika bilo bi dobro paralelno provesti i kvalitativno istraživanje pa usporediti dobivene rezultate ne bi li se dobila potpunija slika.

Rezultati su u skladu s nekim ranijim istraživanjima provedenima na uzorku nasilnih počinitelja kaznenih djela (Palix i sur., 2022). Ispitanici su u navedenom istraživanju najviše rezultate također postizali na subskali empatičkog suosjećanja, a najmanje na subskali maštanja

i osobnog stresa. U tom istraživanju također je korišten Interpersonalni indeks reaktivnosti ne bi li se utvrdilo postojanje deficita na pojedinim komponentama empatije.

Kao što je ranije spomenuto, empatija je izrazito kompleksan multidimenzionalan pojam kojeg je ponekad teško staviti u okvire 4 subskale te bi u budućim istraživanjima osim korištenja mjernog instrumenta valjalo inkorporirati i kvalitativne metode prikupljanja podataka u cilju dobivanja šire slike o stvarnom stanju stvari među zatvoreničkom populacijom. Isto tako, ovo istraživanje nije u obzir uzelo činjenicu kako su pojedini ispitanici već dulje vrijeme u kaznionici te je moguće kako se situacija s deficitima u empatiji kod tih ispitanika promijenila u odnosu na vrijeme počinjenja djela, bilo pod utjecajem vremena i maturacije ili pak pohađanjem i završavanjem određenog tretmanskog programa. Ovaj razlog bi mogao objasniti relativno visoke rezultate na subskali empatičkog suosjećanja. Moguće je da su ti rezultati posljedica učenja, odnosno razumijevanja toga što znači biti empatičan, a ne odraz stvarne sposobnosti empatiziranja kod pojedinog zatvorenika (Day i sur., 2010).

Nadalje, nedostatak ovog istraživanja svakako je veličina uzorka te bi u budućim istraživanjima bilo dobro uzorak proširiti na veći broj ispitanika.

Što se tiče rezultata na Revidiranom upitniku iskustava u intimnim odnosima, hipoteza o najvećoj zastupljenosti nesigurnih tipova privrženosti među počiniteljima seksualnih delikata na štetu djece bila je jedina potvrđena hipoteza u ovom istraživanju. Budući da su počinitelji seksualnih delikata na štetu djece često opisani kao socijalno izoliraniji s nerazvijenijim socijalnim vještinama u odnosu na druge dvije kategorije zatvorenika, ovaj rezultat je bio očekivan (Marshall i sur., 1997). Osim što su prijašnja istraživanja navodila kako počinitelji seksualnih delikata na štetu djece češće doživljavaju osjećaj usamljenosti i izolacije, postoje istraživanja koja tvrde kako su takvi počinitelji češće i sami u djetinjstvu bile žrtve zlostave od strane roditelja, što za sobom vuče i veću vjerojatnost razvijanja nesigurnog stila privrženosti (Cortoni, Marshall, 2001). Dobiveni rezultati u skladu su s prijašnjim istraživanjima koja su se bavila proučavanjem razvijenih tipova privrženosti kod populacije počinitelja seksualnih delikata na štetu djece, budući da su u ovom istraživanju najveću zastupljenost nesigurnih obrazaca privrženosti imali upravo takvi počinitelji (Groth, 1979; Marshall 1989; prema Pipatshukiat, 2020; Seidman i sur., 1994; Cortoni, Marshall, 2001).

Treći rezultat u ovome istraživanju odnosi se na dominantno zastupljen obrazac privrženosti među određenom kategorijom ispitanika. Za počinitelje kaznenih djela spolnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta predviđeno je da će dominirati plašljivi i zaokupljeni stil, dok za druge

dvije kategorije zatvorenika odbijajući stil. Hipoteza nije potvrđena te je u kategoriji počinitelja kaznenih djela spolnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta najzastupljeniji bio odbijajući stil, a među preostale dvije kategorije siguran stil privrženosti. Ovaj rezultat se razlikuje od rezultata iz drugih istraživanja. Ward, Hudson i Marshall (1996) u svojoj studiji su pokazali kako su silovatelji u većoj mjeri odbijajući, dok su počinitelji seksualnih delikata na štetu djece u većoj mjeri bili zaokupljeni. Glede počinitelja nasilnih neseksualnih delikata, dobiveni rezultati njihovog istraživanja su ukazivali na to kako su po svojem stilu privrženosti sličniji počiniteljima seksualnih delikata na štetu odraslih, nego djece (Ward, Hudson, Marshall, 1996). Razlike u rezultatima mogu biti iz više razloga. Prvo, kao što je već navedeno, ovo istraživanje je ograničeno brojem ispitanika te bi u buduću valjalo uzorak povećati. Drugo, istraživanja s kojima se uspoređuju rezultati ovog istraživanja većinom su provedena u zapadnim zemljama, koje se svojom kulturom, društvenim karakteristikama, stavovima, vjerskim opredjeljenjem i drugim obilježjima razlikuju od Hrvatske. Isto tako, rani znakovi agresivnosti kod dječaka više se toleriraju nego kod djevojčica, katkad se smatrajući i poželjnima. To bi moglo objasniti veliku zastupljenost sigurnog stila privrženosti koja je u ovom istraživanju zabilježena među počiniteljima kaznenih djela protiv života i tijela te spolne slobode. Na počinitelje kaznenih djela spolnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta ipak se gleda na drugačiji, kritičniji način, čak i unutar kaznionice gdje takvi počinitelji zauzimaju najnižu poziciju među zatvoreničkom populacijom i često budu žrtve nasilja tijekom izdržavanja svoje kazne zatvora. Na takva kaznena djela su ljudi, ali i javnost općenito puno osjetljiviji te reakcija okoline ne izostaje ako se otkrije takva vrsta kriminalnog djelovanja, a osuda i stigma se zadržava dugo. Samim time i takvi počinitelji vjerojatno češće doživljavaju osjećaj srama ili straha od otkrivanja u odnosu na druge dvije kategorije ispitanika te se samim time osjećaju izoliranije od društva i drugih oko sebe. Njihovo rano iskustvo zlostavljanja, nemogućnost razvijanja socijalnih vještina i ostvarivanja odnosa od rane dobi te osjećaji izdvojenosti i usamljenosti koji perzistiraju u odraslu dob uz seksualnu devijaciju koja ih dodatno udaljuje od drugih ljudi i izaziva osudu (čega su najčešće svjesni, zato ju i kriju), povećava vjerojatnost razvitka nesigurnih obrazaca privrženosti u odrasloj dobi i moguće je objašnjenje za ovakve rezultate.

Kao što je već spomenuto, ovo istraživanje valjalo bi proširiti na način da se uključi veći broj ispitanika.

Rezultati ovog istraživanja mogu se iskoristiti u svrhu kreiranja i unaprjeđenja tretmanskih programa unutar kaznionica i u okviru probacije, ali i za dodatno nijansiranje individualnog pristupa prema određenom zatvoreniku. Osim toga, spoznaje iz ovog istraživanja mogu se

iskoristiti za buduće studije ispitivanja, proučavanja i utvrđivanja sličnosti i razlika između pojedinih kategorija zatvorenika. Ta saznanja korisna su za sve kreatore i provoditelje tretmanskih programa u smislu osiguravanja njihove učinkovitosti i generalno za smanjenje recidivizma.

6. ZAKLJUČAK

Cilj ovog rada bio je utvrditi razlike između počinitelja kaznenih djela protiv života i tijela, počinitelja kaznenih djela protiv spolne slobode i počinitelja kaznenih djela spolnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta u odnosu na njihove specifične rizike i potrebe. U tu svrhu postavljena su dva problema. Prvi problem odnosio se na utvrđivanje razlika između počinitelja kaznenih djela protiv života i tijela, spolne slobode i spolnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta na području empatije kroz ispitivanje potencijalnih deficita na pojedinim komponentama empatije. Drugi problem odnosio se na utvrđivanje razlike između počinitelja kaznenih djela protiv života i tijela, spolne slobode i spolnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta u odnosu na tip privrženosti kroz ispitivanje razvijenog tipa privrženosti.

Rezultati su ukazali na nepostojanje razlika između navedenih kategorija počinitelja na području empatije. Sve tri kategorije počinitelja najviše rezultate su postigli na subskali empatičkog suosjećanja, a najniže na subskali maštanja. Što se tiče privrženosti, među počiniteljima spolnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta najzastupljeniji su bili nesigurni obrasci privrženosti u odnosu na ostale dvije kategorije ispitanika. Među počiniteljima kaznenih djela protiv života i tijela te spolne slobode najrazvijeniji stil privrženosti bio je sigurni, dok je među počiniteljima spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta najzastupljeniji bio odbijajući stil.

Unatoč pojedinim nedostacima, rezultati ovog istraživanja mogu se iskoristiti za buduća istraživanja te nudi vrijedne spoznaje za tretman zatvorenika. Rezultat da su među počiniteljima seksualnih delikata na štetu djece najzastupljeniji bili nesigurni obrasci privrženosti u odnosu na preostale dvije kategorije ispitanika, nudi okvir za provođenje programa tretmana koji predviđa veći angažman (u svim aspektima) i primjenu adekvatnih tretmanskih tehnika koje su posvećene radu na socijalnim vještinama i odnosima, percepciji drugih i njihovog djelovanja, percepciji sebe i posljedica svog ponašanja, nošenja s traumatskim iskustvima, učenja tehnika regulacije emocija i nošenja s izazovnim situacijama i

slično. U kontekstu responzivnosti, rezultati ovog istraživanja ukazuju na potrebu za povećanim intenzitetom psihosocijalnog tretmana za takve počinitelje, u odnosu na preostale dvije kategorije. Buduća istraživanja mogla bi se usmjeriti na istraživanje razlika između drugih kriminogenih potreba kod ovih kategorija ispitanika, poput razlika u antisocijalnim stavovima i ulozi prokriminalnih poznanika.

7. LITERATURA

1. Ainsworth, M. (1969). Individual Differences in Strange-Situational Behaviour of One-Year-Olds. U: H. R. Schaffer (ur.):, *The Origins of Human Social Relations*. (str.1-38). London, UK: Academic Press.
2. American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). doi: <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>
3. Andrews, D. A. (2001). Principles of effective correctional programs. U: L. L. Motiuk, R. C. Serin (ur.): *Compendium 2000 on effective correctional programming*. (str.9-17). Ottawa: Correctional Services of Canada.
4. Andrews, D.A. Bonta, J. (2006). *The Psychology of Criminal Conduct, 4th Edition*. Newark, SAD: LexisNexis.
5. Andrews, D.A., Bonta, J. (2007). The Risk-Need-Responsivity Model of Assessment and Human Service in Prevention and Corrections: Crime-Prevention Jurisprudence. *The Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 49, 439-464. doi: <https://doi.org/10.3138/cjccj.49.4.439>
6. Andrews, D. A., Bonta, J. (2010). Rehabilitating criminal justice policy and practice. *Psychology, Public Policy, and Law*, 16(1), 39–55. doi: <https://doi.org/10.1037/a0018362>
7. Andrews, D. A., Bonta, J., Hoge, R. D (1990). Classification for effective rehabilitation: Rediscovering psychology. *Criminal Justice and Behavior*, 17(1), 19–52. doi: <https://doi.org/10.1177/0093854890017001004>
8. Andrews, D. A., Downden, D. (2000). Effective correctional treatment and violent reoffending: A meta-analysis. *Canadian Journal of Criminology*, 42(4), 449–467.
9. Baly, A., Butler, S. (2017). Empathy deficits and adolescent sexual offending: A systematic review of the evidence base. *Aggression and Violent Behavior*, 36, 81–97. doi: <https://doi.org/10.1016/j.avb.2017.07.007>
10. Bartholomew, K., Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(2), 226–244. doi: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.61.2.226>
11. Bartol, C.R., Bartol, A.M. (2017). *Criminal behavior: A psychological approach*. Boston, MA: Pearson.
12. Baumeister, R. F. (1997). Identity, self-concept, and self-esteem: The self lost and found. U: R. Hogan, J. A. Johnson i S. R. Briggs (ur.), *Handbook of personality psychology*. (str.681–710). Academic Press. doi: <https://doi.org/10.1016/B978-012134645-4/50027-5>
13. Benoit D. (2004). Infant-parent attachment: Definition, types, antecedents, measurement and outcome. *Paediatrics Child Health*, 9(8), 541-545. doi: 10.1093/pch/9.8.541. PMID: 19680481; PMCID: PMC2724160.
14. Blanchette, K., Brown, S. L. (2006). *The assessment and treatment of women offenders: An integrative perspective*. New Jersey, SAD: John Wiley & Sons Ltd. doi: <https://doi.org/10.1002/9780470713013>
15. Bonta, J., Wormith, J. S. (2013). Applying the risk-need-responsivity principles to offender assessment. U: L. A. Craig, L. Dixon i T. A. Gannon (ur.): *What works in offender rehabilitation: An evidence-based approach to assessment and treatment* (str.71–93). Hoboken, SAD: Wiley Blackwell. doi: <https://doi.org/10.1002/9781118320655.ch4>
16. Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss, Vol. 1: Attachment*. New York: Basic Books.
17. Brennan, K. A., Clark, C. L., Shaver, P. R. (1998). Self-report measurement of adult attachment: An integrative overview. U: J. A. Simpson i W. S. Rholes

(ur.): *Attachment theory and close relationships*. (str.46–76). New York, USA: The Guilford Press.

18. Briere, J. N. (1992). *Child abuse trauma: Theory and treatment of the lasting effects*. Newbury Park, SAD: Sage Publications, Inc.
19. Brogan, L., Haney-Caron, E., NeMoyer, A., DeMatteo, D. (2015). Applying the Risk-Needs-Responsivity (RNR) Model to Juvenile Justice. *Criminal Justice Review*, 40(3), 277–302. doi: <https://doi.org/10.1177/0734016814567312>
20. Cicchetti, D., Toth, S. L. (1995). A developmental psychopathology perspective on child abuse and neglect. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 34(5), 541–565. doi: <https://doi.org/10.1097/00004583-199505000-00008>
21. Cohen, L. J., Galynker, I. I. (2002). Clinical features of pedophilia and implications for treatment. *Journal of Psychiatric Practice*, 8(5), 276–289. doi: <https://doi.org/10.1097/00131746-200209000-00004>
22. Coria-Avila, G.A., Manzo, J., Garcia, L. I., Carrillo, P., Miquel, M., Pfaus, J. G. (2014). Neurobiology of Social Attachments. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 43, 173-182. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.neubiorev.2014.04.004>
23. Cortoni, F., & Marshall, W. L. (2001). Sex as a coping strategy and its relationship to juvenile sexual history and intimacy in sexual offenders. *Sexual Abuse: Journal of Research and Treatment*, 13(1), 27–43. doi: <https://doi.org/10.1177/107906320101300104>
24. Čekić, E. (2020). Psihološki profil ličnosti počinitelja seksualnog nasilja. *International Journal*, 38(5), 1119-1126.
25. Čuržik, D. & Jakšić, N. (2012). Patološki narcizam i narcistični poremećaj ličnosti - pregled suvremenih spoznaja. *Klinička psihologija*, 5 (1-2), 21-36. Preuzeto 17.07.2023. s <https://hrcak.srce.hr/158520>
26. Davis, M. H. (1980). A multidimensional approach to individual differences in empathy. *JSAS Catalog of Selected Documents in Psychology*, 10, 85.
27. Davis, M. H. (1994). *Empathy: A social psychological approach*. Boulder, SAD: Westview Press.
28. Day, A., Casey, S., Gerace, A. (2010). Interventions to improve empathy awareness in sexual and violent offenders: Conceptual, empirical, and clinical issues. *Aggression and Violent Behavior*, 15(3), 201–208. doi: <https://doi.org/10.1016/j.avb.2009.12.003>
29. Dowden, C., Andrews, D. A. (2004). The Importance of Staff Practice in Delivering Effective Correctional Treatment: A Meta-Analytic Review of Core Correctional Practice. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 48(2), 203–214. doi: <https://doi.org/10.1177/0306624X03257765>
30. Eisenberg, N., Miller, P. A. (1987). The relation of empathy to prosocial and related behaviors. *Psychological Bulletin*, 101(1), 91–119. doi: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.101.1.91>
31. Farrington, D. P., Gaffney, H., Ttofi, M. M. (2017). Systematic reviews of explanatory risk factors for violence, offending, and delinquency. *Aggression and Violent Behavior*, 33, 24–36. doi: <https://doi.org/10.1016/j.avb.2016.11.004>
32. Fazel, S., Danesh, J. (2002). Serious mental disorder in 23,000 prisoners: A systematic review of 62 surveys. *The Lancet*, 359(9306), 545–550. doi: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(02\)07740-1](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(02)07740-1)
33. Finkelhor, D. (1984). *Child Sexual Abuse: New Theory and Research*. New York, SAD: The Free Press.

34. Fonagy, P. Target, M. (1997). Attachment and reflective function: Their role in self-organization. *Development and psychopathology*, 9, 679-700. doi: 10.1017/S0954579497001399.
35. Fraley, R. C., Waller, N. G., & Brennan, K. A. (2000). An item-response theory analysis of self-report measures of adult attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 350-365.
36. Garrett, C. J. (1985). Effects of Residential Treatment on Adjudicated Delinquents: A Meta-Analysis. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 22(4), 287–308. doi: <https://doi.org/10.1177/0022427885022004002>
37. Goreta, M., Peko-Čović, I., Buzina, N., Majdančić, Ž. (2004). Aktualna pitanja forenzičko- psihijatrijskih vještačenja seksualnih delinkvenata. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 11(1), 201-216. Preuzeto 20.07.2023. s <https://hrcak.srce.hr/87155>
38. Gottfredson, M. R., Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Redwood City, SAD: Stanford University Press.
39. Groth, A. N. (1979). Sexual Trauma in the Life Histories of Rapists and Child Molesters. *Victimology*, 4(1), 10-16.
40. Harlow, H. F. (1958). The nature of love. *American Psychologist*, 13(12), 673–685. doi: <https://doi.org/10.1037/h0047884>
41. Hazan, C., Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 511–524. doi: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.3.511>
42. Hoffman, M. L. (1981). Is altruism part of human nature?. *Journal of Personality and Social Psychology*, 40, 121-137.
43. Hoffmann, J.P., Thorpe, J.D., Dufur, M.J. (2020). Family Social Capital and Delinquent Behavior in the United Kingdom. *Social Sciences*, 9(10), 178. doi: <https://doi.org/10.3390/socsci9100178>
44. Hulme, P. A., Middleton, M. R. (2013). Psychosocial and developmental characteristics of civilly committed sex offenders. *Issues in mental health nursing*, 34(3), 141–149. doi: <https://doi.org/10.3109/01612840.2012.732193>
45. Jakovina, T. (2017). *Privrženost, samopoštovanje i emocionalna prilagodba u bolesnica s bulimijom nervozom*. (Doktorska disertacija). Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
46. Jolliffe, D., Farrington, D. P. (2007). Examining the relationship between low empathy and self-reported offending. *Legal and Criminological Psychology*, 12(2), 265–286. doi: <https://doi.org/10.1348/135532506X147413>
47. Langen, M.A.M., Wissink, I.B., van Vugt, E., van Vugt, S., Geert, T. (2014). The Relation between Empathy and Offending: A Meta-Analysis. *Aggression and Violent Behavior*, 19(2), 179-189. doi: 10.1016/j.avb.2014.02.003.
48. Latessa, E. J., Listwan, SH. J., Koetzle, D. (2014). *What works (and Doesn't) in Reducing Recidivism*. New York, SAD: Routledge.
49. Leschied, A., Chiodo, D. (2008). Childhood Predictors of Adult Criminality: A Meta-Analysis Drawn from the Prospective Longitudinal Literature. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 50(4), 1-12. doi: 50. 10.1353/ccj.0.0027.
50. Levy, L., Santhakumaran, D., Whitecross, R. (2014) *What works to reduce crime? A summary of the evidence*. Edinburgh: Scottish Government Social Research. Preuzeto 14.07.2023. s <http://www.gov.scot/Publications/2014/10/2518/downloads>
51. Logan, C.H. (1972). Evaluation Research in Crime and Delinquency: A Reappraisal. *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, 63, 378-87.

52. Lyn, T. S., & Burton, D. L. (2004). Adult Attachment and Sexual Offender Status. *American Journal of Orthopsychiatry*, 74(2), 150–159. doi: <https://doi.org/10.1037/0002-9432.74.2.150>
53. Maibom H. L. (2012). The many faces of empathy and their relation to prosocial action and aggression inhibition. *Wiley interdisciplinary reviews Cognitive science*, 3(2), 253–263. doi: <https://doi.org/10.1002/wcs.1165>
54. Main, M., Solomon, J. (1986). Discovery of an insecure-disorganized/disoriented attachment pattern. U: T. B. Brazelton, M., W. Yogman (ur.): *Affective development in infancy* (pp. 95–124). New York, SAD: Ablex Publishing.
55. Main, M., Solomon, J. (1990). Procedures for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth Strange Situation. U: M. T. Greenberg, D. Cicchetti, i E. M. Cummings (ur.): *Attachment in the preschool years: Theory, research, and intervention*. (str.121–160). Chicago, SAD: The University of Chicago Press.
56. Marshall, W. L., Champagne, F., Brown, C., Miller, S. (1997). Empathy, intimacy, loneliness, and self-esteem in nonfamilial child molesters: A brief report. *Journal of Child Sexual Abuse: Research, Treatment, & Program Innovations for Victims, Survivors, & Offenders*, 6(3), 87–98. doi: https://doi.org/10.1300/J070v06n03_06
57. Martinjak, D., Odeljan, R. (2016). *Etiološki i fenomenološki čimbenici maloljetničke delinkvencije*. Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske.
58. Martinson, R., Lipton, D., Wilks, J. (1975). *Effectiveness of Correctional Treatment- A Survey of Treatment Evaluation Studies*. New York: Praeger Press.
59. Mcgrath, R, Hoke, S., Vojtisek, J. (1998). Cognitive-Behavioral Treatment of Sex Offenders: A Treatment Comparison and Long-Term Follow-Up Study. *Criminal Justice and Behavior*, 25(2), 203-225. doi: 10.1177/0093854898025002004.
60. Mikulincer, M., Shaver, P. R. (2007). *Attachment in adulthood: Structure, dynamics, and change*. New York, SAD: The Guilford Press.
61. Miller, J. (1989). The Debate on Rehabilitating Criminals: Is It True That Nothing Works? Preuzeto 12.07.2023. s <https://www.prisonpolicy.org/scans/rehab.html>
62. Mills, J. F., Anderson, D., Kroner, D. G. (2004). The antisocial attitudes and associates of sex offenders. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 14(2), 134–145. doi: <https://doi.org/10.1002/cbm.578>
63. Morton, N., Browne, K. D. (1998). Theory and observation of attachment and its relation to child maltreatment: A review. *Child Abuse & Neglect*, 22(11), 1093–1104. doi: [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(98\)00088-X](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(98)00088-X)
64. Mužinić, L., Vukota, Lj. (2010). Seksualni delinkventi- program prevencije recidiva. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 17(2), 619-623.
65. Palix, J., Abu-Akel, A., Moulin, V., Abbiati, M., Gasser, J., Hasler, C., Marcot, D., Mohr, C., Dan-Glauser, E. (2022). The utility of physiological measures in assessing the empathic skills of incarcerated violent offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 66(1), 98–122. doi: <https://doi.org/10.1177/0306624X21994056>
66. Pipatshukiat, S. (2020). Attachment Syles in Child Sex Offenders and Adult Sex Offenders. Preuzeto 28.08.2023. s 10.13140/RG.2.2.20740.96648
67. Porter, S., Herve, H., Birt, A., Boer, D. (2000). Profiles of Psychopathy in Incarcerated Sexual Offenders. *Criminal Justice and Behavior*, 27, 216-233. doi: 10.1177/0093854800027002005.
68. Previšić, V. (2003). Obitelj kao odgojno – socijalna zajednica. U: V. Puljiz i D. Bouillet (ur.): *Nacionalna obiteljska politika*. (str.191-206). Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.

69. Prior, V., Glaser, D. (2006). *Understanding Attachment and Attachment Disorders: Theory, Evidence and Practice*. London, UK: Jessica Kingsley Publishers.
70. Ratip, D. E. (2013). *The Role of Attachment in Violent Offending and Violence in Institutions*. (Doktorska disertacija). University of Birmingham, Birmingham.
71. Ricijaš, N. (2009). Atribuiranje vlastitog delinkventnog ponašanja nisko rizičnih i visoko rizičnih maloljetnih delinkvenata. *Kriminologija i socijalna integracija*, 17(1), 13-26.
72. Rihtarić, M. L., Vrselja, I. Badurina- Sertić (2017). Uloga empatije u odnosu inteligencije i kriminalnog recidivizma. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 53(2), 88-97. doi: <https://doi.org/10.31299/hrri.53.2.7>
73. Ross, R. R., Fabiano, E. (1985). *Time to Think: A Cognitive Model of Delinquency Prevention and Offender Rehabilitation*. Rockville, SAD: Institute of Social Sciences.
74. Seidel, E., Pfabigan, D. M., Keckeis, K., Wucherer, A. M., Jahn, T., Lamm, C., Derntl, B. (2013). Empathic Competencies in Violent Offenders. *Psychiatry Research*, 210(3), 1168-1175. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.psychres.2013.08.027i>
75. Seidman, B., Marshall, W. L., Hudson, S. M., Robertson, P. J. (1994). An examination of intimacy and loneliness in sex offenders. *Journal of Interpersonal Violence*, 9, 518-534.
76. Sekušak-Galešev, S. (2009). *Samopoimanje djece s posebnim potrebama u uvjetima edukacijske integracije*. (Doktorska disertacija). Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
77. Simon, P., Nader-Grosbois, N. (2021). Preschoolers' Empathy Profiles and Their Social Adjustment. *Frontiers in Psychology*, 12(782500). doi: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.782500>
78. Stotland, E. (1969). Exploratory investigations of empathy. U: L. Berkowitz (ur.): *Advances in experimental social psychology*. (str.271-314). New York, SAD: Academic Press.
79. Troyer, D., Greitemeyer, T. (2018). The impact of attachment orientations on empathy in adults: Considering the mediating role of emotion regulation strategies and negative affectivity. *Personality and Individual Differences*, 122, 198–205. doi: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.10.033>
80. Vachon, D., Lynam, D., Johnson, J. (2013). The (Non)Relation Between Empathy and Aggression: Surprising Results From a Meta-Analysis. *Psychological bulletin*, 140. doi: 10.1037/a0035236.
81. van Ijzendoorn, M. H., Schuengel, C., Bakermans-Kranenburg, M. J. (1999). Disorganized attachment in early childhood: meta-analysis of precursors, concomitants, and sequelae. *Development and psychopathology*, 11(2), 225–249. doi: <https://doi.org/10.1017/s0954579499002035>
82. Vera Institute of Justice. *People in Jail and Prison in Spring 2021*. Preuzeto 12.07.2023 s <https://www.vera.org/publications/people-in-jail-and-prison-in-spring-2021>
83. Walter, H. (2012). Social cognitive neuroscience of empathy: Concepts, circuits, and genes. *Emotion Review*, 4(1), 9–17. doi: <https://doi.org/10.1177/1754073911421379>
84. Ward, T., Hudson, S., Marshall, W. L., Siegert, R. (1995). Attachment style and intimacy deficits in sexual offenders: A theoretical framework. *Sexual Abuse: Journal of Research and Treatment*, 7(4), 317–335. doi: <https://doi.org/10.1007/BF02256835>
85. Ward, T., Hudson, S. M., Marshall, W. L. (1996). Attachment style in sex offenders: A preliminary study. *Journal of Sex Research*, 33(1), 17–26. doi: <https://doi.org/10.1080/00224499609551811>

86. Waters, E., Hamilton, C. E., Weinfield, N. S. (2000). The Stability of Attachment Security from Infancy to Adolescence and Early Adulthood: General Introduction. *Child Development*, 71(3), 678-683.
87. Willis, G., Ward, T. (2013). The Good Lives Model: Does It Work? Preliminary Evidence. U: L. Craig, L. Dixon i T. A. Gannon (ur.): *What Works in Offender Rehabilitation: An Evidence-Based Approach to Assessment and Treatment*. (str.305-317). West Sussex, UK: John Wiley & Sons.
88. Wood, E., Riggs, S. (2008). Predictors of Child Molestation: Adult Attachment, Cognitive Distortions, and Empathy. *Journal of interpersonal violence*, 23(2), 259–275. doi: <https://doi.org/10.1177/0886260507309344>
89. Zeanah, C. H., Danis, B., Hirshberg, L., Benoit, D., Miller, D., Heller, S. S. (1999). Disorganized Attachment Associated with Partner Violence: A Research Note. *Infant Mental Health Journal*, 20(1), 77-86.

8. PRILOZI

Prilog 1. Revidirani upitnik iskustava u bliskim odnosima (Fraley, Waller, Brennan, 2000).

U ovom upitniku nalaze se tvrdnje koje opisuju kako se ljudi osjećaju u bliskim odnosima.

Kada odgovarate na tvrdnje možete se **usmjeriti na to kako se vi osjećate u bliskim odnosima općenito**, ili se možete **usmjeriti na određeni specifični odnos, na primjer odnos s majkom, ocem, najboljim prijateljem itd.** Svrha ovog upitnika je prikupljanje podataka za pisanje diplomskog rada i vaši su odgovori u potpunosti anonimni te ni na koji način neće utjecati na vaš boravak u kaznionici. Molim vas da budete iskreni. Svaku tvrdnju ocijenite koliko se s njom slažete na način da zaokružite jedan od sljedećih brojeva: 1, 2, 3, 4, 5, 6 ili 7. Zahvaljujem na sudjelovanju i izdvojenom vremenu.

ZNAČENJE ODGOVORA:

1 - uopće se ne slažem

2 - većinom se ne slažem

3 - uglavnom se ne slažem

4 - niti se slažem, niti se ne slažem

5 - uglavnom se slažem

6 - većinom se slažem

7 - u potpunosti se slažem

1. Bojim se da će me ljudi koji mi znače prestati voljeti.

1 2 3 4 5 6 7

2. Radije ne pokazujem drugima kako se osjećam.

1 2 3 4 5 6 7

3. Često se brinem da će osoba koja mi znači prekinuti odnos sa mnom ili otići.

1 2 3 4 5 6 7

4. Ugodno mi je dijeliti svoje misli i osjećaje s drugima koji mi znače.

1 2 3 4 5 6 7

5. Često se brinem da me ta osoba zapravo ne voli.

1 2 3 4 5 6 7

6. Teško mi je dopustiti si da se oslonim na druge.

1 2 3 4 5 6 7

7. Brinem se da toj osobi nije stalo do mene koliko je meni stalo do nje.

1 2 3 4 5 6 7

8. Ugodno mi je biti blizak s tom osobom.

1 2 3 4 5 6 7

9. Često poželim da su osjećaji koje ta osoba ima prema meni jednako snažni kao moji osjećaji prema njoj.

1 2 3 4 5 6 7

10. Nije mi ugodno otvoriti se toj osobi.

1 2 3 4 5 6 7

11. Zabrinut sam oko tih odnosa.

1 2 3 4 5 6 7

12. Draže mi je ne biti previše blizak s tom osobom.

1 2 3 4 5 6 7

13. Kada mi ta osoba nije blizu bojim se da će me ostaviti i zamijeniti s nekom drugom osobom.

1 2 3 4 5 6 7

14. Postane mi neugodno kada ta osoba želi biti intimnija sa mnom.

1 2 3 4 5 6 7

15. Kada toj osobi pokažem što osjećam prema njoj, bojim se da neće osjećati isto prema meni.

1 2 3 4 5 6 7

16. Lako mi je biti blizak s tom osobom.

1 2 3 4 5 6 7

17. Rijetko se brinem da bi me ta osoba mogla napustiti.

1 2 3 4 5 6 7

18. Nije mi teško ostvariti bliskost s tom osobom.

1 2 3 4 5 6 7

19. Zbog te osobe sumnjam u sebe.

1 2 3 4 5 6 7

20. Obično razgovaram s tom osobom o svojim brigama i problemima.

1 2 3 4 5 6 7

21. Ne brinem se često oko toga da ću biti napušten/ostavljen.

1 2 3 4 5 6 7

22. Korisno mi je obratiti se toj osobi kada imam neki problem.

1 2 3 4 5 6 7

23. Smatram da ta osoba ne želi biti onoliko bliska sa mnom koliko bi ja to htio.

1 2 3 4 5 6 7

24. Toj osobi kažem skoro sve.

1 2 3 4 5 6 7

25. Ponekad se osjećaji te osobe prema meni promijene naglo i bez nekog očitog razloga.

1 2 3 4 5 6 7

26. S tom osobom pričam o raznim stvarima.

1 2 3 4 5 6 7

27. Moja želja za bliskošću ponekad prestraši tu osobu i ona se udalji od mene.

1 2 3 4 5 6 7

28. Prevelika bliskost s tom osobom me čini nervoznim.

1 2 3 4 5 6 7

29. Bojim se da se toj osobi neću više sviđati kada me bolje upozna.

1 2 3 4 5 6 7

30. Ugodno mi je oslanjati se na tu osobu.

1 2 3 4 5 6 7

31. Ljuti me što ne dobivam od te osobe onoliko podrške i vjernosti koliko želim.

1 2 3 4 5 6 7

32. Nije mi teško osloniti se na tu osobu.

1 2 3 4 5 6 7

33. Brinem se da sam lošiji od drugih.

1 2 3 4 5 6 7

34. Lako mi je pokazati nježnost toj osobi.

1 2 3 4 5 6 7

35. Čini mi se da me ta osoba primjećuje jedino kada sam ljut.

1 2 3 4 5 6 7

36. Ta osoba stvarno dobro razumije mene i moje potrebe.

1 2 3 4 5 6 7

Prilog 2. Upitnik Interpersonalni indeks reaktivnosti (Davis, 1983).

Sljedeće izjave ispituju vaše misli i osjećaje u raznim situacijama. Za svaku izjavu moli se da izaberete u kolikoj mjeri vas ona dobro opisuje na način da zaokružite jedno od slova: A, B,

C, D ili E. Lijepo molim da svaku izjavu dobro pročitate prije nego što se odlučite za odgovor. Budite iskreni najviše što možete. Ispunjavanje ovog upitnika je kratko te traje svega 5 minuta. Svrha ovog upitnika je prikupljanje podataka za pisanje diplomskog rada te su vaši odgovori u potpunosti anonimni i ni na koji način neće utjecati na vaš boravak u kaznionici. Zahvaljujem na sudjelovanju i izdvojenom vremenu.

ZNAČENJE ODGOVORA:

A-navedena izjava me u potpunosti krivo opisuje

B-navedena izjava me krivo opisuje

C-navedena izjava ne opisuje me ni krivo ni točno

D-navedena izjava me točno opisuje

E-navedena izjava me jako dobro opisuje

1. Često razmišljam o tome što bi mi se moglo dogoditi.

A B C D E

2. Loše se osjećam kada vidim ljude koji su u lošijoj situaciji od mene.

A B C D E

3. Ponekad mi je teško vidjeti stvari iz tuđe perspektive.

A B C D E

4. Ponekad mi uopće nije žao kada vidim druge ljude u problemima.

A B C D E

5. Kada čitam nešto uživim se u osjećaje izmišljenog lika u tekstu.

A B C D E

6. U stresnim situacijama se osjećam napeto.

A B C D E

7. Objektivn sam kada gledam filmove/predstave i ne postajem emocionalan.

A B C D E

8. Pokušam sagledati situaciju iz više kutova prije nego što donesem odluku.

A B C D E

9. Kada vidim da se nekoga iskorištava, postajem zaštitnički nastrojen prema njoj/njemu.

A B C D E

10. Ponekad se osjećam bespomoćno u emocionalnim i stresnim situacijama.

A B C D E

11. Svoje prijatelje pokušavam bolje razumjeti tako što se uživim u njihovu situaciju.

A B C D E

12. Duboko uživljavanje u film ili knjigu za mene je rijetkost.

A B C D E

13. Kada vidim da je netko povrijeđen najčešće ostanem smiren.

A B C D E

14. Problemi drugih ljudi na mene ne utječu ni najmanje.

A B C D E

15. Kada znam da sam u pravu ne trošim vrijeme na slušanje tuđih mišljenja.

A B C D E

16. Nakon što pogledam neki film ili predstavu osjećam se kao da sam bio jedan od likova.

A B C D E

17. Straši me biti u napetoj emocionalnoj situaciji.

A B C D E

18. Nije mi žao kada vidim da se nekoga ne tretira fer.

A B C D E

19. Dosta se dobro snalazim u stresnim situacijama.

A B C D E

20. Osjetljiv sam na ono što se događa oko mene.

A B C D E

21. Vjerujem da postoje dvije strane neke priče i pokušavam ih obje sagledati i razumjeti.

A B C D E

22. Opisao bih se kao osjetljiva i emocionalna osoba.

A B C D E

23. Kada gledam dobar film lako se uživim u perspektivu glavnog lika.

A B C D E

24. Izgubim osjećaj kontrole u stresnim situacijama.

A B C D E

25. Kada sam ljut na nekoga pokušam sagledati i njihovu stranu priče.

A B C D E

26. Često kada čitam knjigu ili neku priču se zapitam kako bi se ja osjećao u njihovoj situaciji.

A B C D E

27. Jako se uzrujam kada vidim da nekome hitno treba pomoć.

A B C D E

28. Prije nego što kritiziram nekoga zamislim kako bih se ja osjećao na njihovom mjestu.

A B C D E

Prilog 3. Opći upitnik socio-demografskih karakteristika.

1. Dob ispitanika: _____
2. Kaznionica u kojoj se ispitanik nalazi:
 - a) Kaznionica u Lepoglavi
 - b) Kaznionica u Glini
3. Vrsta kaznenog djela:
 - a) Kaznena djela protiv života i tijela
Kazneno djelo radi kojeg počinitelj izdržava kaznu zatvora:

 - b) Kaznena djela protiv spolne slobode
Kazneno djelo radi kojeg počinitelj izdržava kaznu zatvora:

 - c) Kaznena djela spolnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta
Kazneno djelo radi kojeg počinitelj izdržava kaznu zatvora:

4. Visina izrečene kazne zatvora: _____
5. Razina obrazovanja:
 - a) Nema formalnog obrazovanja
 - b) Osnovno obrazovanje
 - c) Srednja stručna sprema
 - d) Viša stručna sprema
6. Status zaposlenja prije početka kazne:
 - a) Nezaposlen
 - b) Samozaposlen
 - c) Zaposlen
 - d) U mirovini
7. Obiteljski status:
 - a) Nije u vezi
 - b) U vezi
 - c) Izvanbračna zajednica
 - d) Oženjen
 - e) Razveden
 - f) Udovac

